

అ మృ త ల హ రీ

[స వ్యా ఖ్యా]

రోలంబాష్టక, శుకాష్టక, ధేనుపంచకాది కృతిభి స్సుహితా

గృంథకర్తా :

వైద్యరాజాభినవపండితరామేత్యాదివిరుదాంకతః

శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగ మహావిద్యా పీఠాధిపతిః

శ్రీ మదమృతానందనాథపదపద్మమకరందాస్వాదనపరాయణరోలంబః

ద ణ్ణూ ప నా మ కః సు బ్బా వ ధా నీ.

(శ్రీ శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగ మహావిద్యా పీఠేన

ప్రకటితా.

విజయవాటిస్థిత ఆంధ్రగృంథాలయ ముద్రణాలయే

అ. వేంకటరత్నం, యమ్. యస్. సి.

ఇత్యేతై ర్ముద్రాపితా

హూణశకాబ్దః ౧౯౪౩

శ్రీ శోభనాద్రి లక్ష్మీనరసింహ వేదశాస్త్ర పాఠశాలా ప్రధానోపాధ్యాయానాం
న్యాయవేదా నైర్దోషక, బ్రహ్మశ్రీ వేమూరి రామబ్రహ్మశాస్త్రిజ్ఞా మాశయః.

అమృతలహరీ ప్రశంసా

అహో! త్రియ్య న్నసారవాహి న్యమృతలహరియమ్. నూన
మనుమీయ తేనయా నిగమా న్నకమల చక్రచరీ కోయమ్ “అమృతా
నందనాథ” ఇతి. కిం చాయం లోకానుభవవిష్ణాత క్షేతి ప్రతిభాతి. స ఏవ
హి వైదికపదవీముఖ శితమనస్కు సంస్కరణే ప్రభవతి. హస్త!
అధునాతన భారతీయానాం తత్త్వమార్గణవిముఖానాం హూణవాణీ
విలసనలోలుపానాం దుస్థితిః కేన విచార్యతే? తుష్టా వేదా శ్శుష్క
తరా న్నదంతాః తతోలభ్యేవహి సంజాతా మోక్షపదవీ తతోసాన
గృణే “అమృతానందనాథ” సదృశ గురవశ్చ విరళా స్సమభూషణ.
కీ దృశ మధివ ద్భారతమాత్మసుకృతమ్! బాధ ముపయోక్త్యతి
లహరీయ మస్తేవాసిनाం, హేతువాద నిబద్ధధియాం గురుప్రభావా
సభిజ్ఞమనసాం హూణభాషాహృతత్త్వోత్పాదకానాం సద్గురు సేవా
ప్రచోదనే సప్తతీర్థా ఇమా మధితివన్తి. తత్ప్ర సువిమలాయది జీవా స
నిస్సంశయం విష్ణతే దేవత్వమ్, తేషు ప్రధమ, తృతీయ, సప్తతీర్థభ్యః
పరిదృశ్యమానా న్నరకా విద్వాంసమపి కర్షన్తి వ్యాఖ్యా సురభి
శోన్మధ్యతపద్యకుసుమైః ప్రమోద మాపదయతి లహరీ చ పరిచిత
సూక్తిజాలాత్మికై వ కిమితోధికావశ్యకీ గురుశిక్షా తత్త్వసిష్టానూనామ్
ఏతల్లహరీతరక్తాస్తావత్ప్రతిజీవే నాత్మజ్ఞాన మిచ్ఛతా ముహుర్ముహు
స్సృరణీయా ఇతి నాతిశయోక్తి మలఙ్కరోతి. మన్యే చావశ్యం పున
రియ ముష్టోపయతి సద్గురుసేవాప్రకారం తత్ఫలంచేతి. తత్ఫల మస్యాం
యథోపదిష్టం స్వాస్తేవాసిషు దరీదృశ్యతే. శ్రీమచ్ఛంకర భగవ
త్పాదా అప్యేవం కీర్తయన్తి సద్గురుసేవాఫలమ్. “సత్సంగత్వే
నిస్సంగత్వ” మిత్యాదినా. పండితరాజా ఏతేనపదానినస్తు సుకృతినః,
యతోమృతానందనాథ బోధామృతాన్ధసో భూత్వా పరేమా మపి
తద్బోధామృతదాయినోఽ భూషన్. కిం బహునా!

శ్లో॥ అమృతానందనాథస్య బోధామృత మిదం జనాః

ప్రప్య దేవత్వసిద్ధిం చ వితరన్తు భవాంబుధిమ్.

మ హా త్మ రి గ్ర హా :

[బ్రహ్మశ్రీ మహామహాపాధ్యాయ, కళాప్రపూర్ణ

కవిసార్వభౌమ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిణా మాశయః

సంస్కృతాం చైద్యరాజేన సుబ్రహ్మణ్యవధానినా
అమృతా మమృతానందలహరీం పిబ భో జన!
అమృతానందనాథేన పాక్షేన జ్ఞానచక్రపా
వీమమృతస్య లహరీ జ్ఞాపితా త్వవధానినః.
అహో! సుబ్రహ్మణ్యప్రవరచితా మృత్యురహితా
పరబ్రహ్మప్రాప్త్యై పరిచితసుబోధాయనగతా
శ్రుతీనాం సర్వాసాం శిరసి కలితా సజ్జనహితా
జగత్త్వం సర్వత్ర ప్రసరతు మహానందలహరీ.

మ. సుకృతప్రజ్ఞుడు దంటువంశభవుఁ డీ సుబ్బావధాని ద్విజుం
డు కృతజ్ఞుండు గురూత్తమార్చనమునకై దోషజ్ఞులకై గొల్పుచుకై
సుకవీంద్రుండయి సత్కవిత్వగరిమకై శోభిల్లుచుకై భారతి
యకృతికై బండితరాయుడవన్న బిరుదం బందంగ నర్హుం డగుకై.

బ్రహ్మశ్రీ మహామహాపాధ్యాయ, కళాప్రపూర్ణ,

వైయాకరణ సమాగ్రీ తాతా సుబ్బారాయశాస్త్రిణా మాశయః

[బ్రహ్మశ్రీయుత చైద్యరాజ దణ్డాపనామక సుబ్బావధానిభి ర్విరచిత మమృత
లహరీనామకం గ్రంథం తన్నుఖా దశ్చణవమ్. తత్రత్యవిషయస్య ఔపనిషదసిద్ధాంతాను
సారితయా ఆయంగ్రంథ స్తత్ప్రసిద్ధాంతపరిజ్ఞాన మభిలషతాం సుకుమారమతీనాం సుబోధా
యాత్మ్యంత ముపకల్పత ఇతి విశ్వసిమి.

రచనాయా ఆనుకూల్యం ప్రసాదాభ్యో గుణ శాస్త్రికగ్రంథే ప్రకాశమానః,
సంస్కృతభాషాయా మపరినిష్ఠితానా మపి తత్పరిజ్ఞానవతా ముపకారాయ కల్పతే.

శ్రీ మత్పరబ్రహ్మ సమః.

బ్రహ్మశ్రీ మహాకవి కళాపూర్ణ

శతావధాని చెక్లపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రి మహాదయై ర్విరచితమ్

అమృతలహరీ నామకం తత్త్వ ప్రబోధకం, శ్రీదండ్ల సుబ్బావధాని విరచితం
శ్రీ సత్యం ప్రత్యక్షం మహా మహాశయమ్. ఛందోవిషయేవా వ్యాకృతి విషయేవా, ధారా
శుద్ధి విషయేవా సర్వధా నిర్దుష్ట మితివస్తుం వైవస్వదేవే. అత్ర ప్రతిపాద్యం శ్రీ మ
దమృతానందనాథగురూపదిష్ట నూత్రస్థానాయావ్యాకృతం, తస్య త్వేతద్వ్యాఖ్యాన
తయా ప్రతిభాతీతి సర్వ సమ్మతమ్. ఆధునిక కవికృత మశ్లేత తాప్రచీనముషీకృత
మివ సుబోధ మితి సర్వం శివమ్.

బ్రహ్మశ్రీ సజ్జిత సాహిత్యచక్రవర్తి

ఆదిభట్ట నారాయణదాస మహాశయైః పోర్తిక్తమ్

శ్రీ దండ్ల సుబ్బావధాని వాగ్మీ వైదిక సత్తమః

కవి ర్వాదాస్య స్సర్వజ్ఞ శ్చతుర్భుజావనికారదః.

వాసికేక్కిన చదువుల పంట పూని, యుల్కుకుల్కుల తీయని పల్కు లాని
యెఱుంగుఁ దెవులకు న్నందు లెట్టులేని, యే వెఱుపులేని దంటు సుబ్బావధాని.

మధ్వశ్రీ సాహిత్య స్థాపక, ఆవధాని శిరోమణి

కాళీ కృష్ణాచార్యైః, విజయవాటికాపుర సంఘటిత మహాసభాయాం

కృతికర్తుః పండితరాజుబిరుదప్రదానసమయే

పోర్తిక్త ప్రశంసా

ఉ॥ దంటుకులాబ్ధిచంద్రుఁ డవధాని పదాంకితుఁ డాంధ్రదేశపుం
బంటు కవీశ్వరుండు నవపండితరాయఁడు వాని నేడు మీ
వంటి రసజ్ఞు లీ విజయవాడ మహాసభ గౌరవింపఁగాఁ
గంటను గాంచి సంతసము గాంచఁగవచ్చుతి నీడ కిత్తజీవ్.

పాఠాంతరము

ఉ॥ దంటుకులాబ్ధిచంద్రుఁ డవధాని పదాంకితుఁ డాంధ్రదేశపుం
బంటు కవీశ్వరుం డమృతవాక్కురుఁ డీతఁడు సుబ్బనార్యు మీ
వంటి రసజ్ఞమూర్తు లతివైభవ మొప్పుఁగ సత్కరింపఁగాఁ
గంటను గాంచి సంతసము గాంచితి నీ హరివాసరంబునకా.

బ్రహ్మశ్రీ న్యాయభూషణ, న్యాయస్థాపక పేరి లక్ష్మీనారాయణ

శాస్త్రిభిః కృతా ప్రశంసా

ధర్మార్థ కామమోక్షరూప చతుర్విధ పురుషార్థేషు మోక్ష ఏవ పరమః పురుషార్థః. స ఏవ చాద్వితీయబ్రహ్మ - సచ నిత్యసిద్ధోఽపి అనాద్యవిద్యయాఽఽవృతః. తదావరణనివృత్త్యర్థం అద్వితీయబ్రహ్మసాక్షాత్కార రూపజ్ఞాన మాశ్శయకం; తాదృశంచ జ్ఞానం వేదాంతశాస్త్రవిచారణేన భక్త్యపరనామక ఉపాసనయాచ జాయతే; శ్రీమద్దంట్టాపనామక పండితరాజ ప్రణీతామృత లహర్యాఖ్యప్రబంధే జ్ఞానసాధనీ భూతం పూర్వోక్తో భయం వర్తత ఇత్యత్ర స కాపి విపరీతపత్తిః.

మ హా క వి, క శా వ్ర ష్టా ర్థః

చెల్ల విల్ల వేంకట శాస్త్రి శతావధానిగారి

ప్రశంస

- మ॥ తెలంగాణ్యమ్మునఁ దెల్లుడేశమున నీ ధీరుండు సుబ్బావదా
సులు జన్మించెను నేర్పుఁ దెల్లుగవిత న్ముల్కాల్పె నద్దాననేఁ
డల భాషకొ నకలమ్ము నేమతీ త్రిలింగభిఖ్యనీరమ్మునం
దలి నాఁ డయ్యును సంస్కృతంపుగవిత న్నట్రన్ బుధు త్మచ్చుగన్.
- ఉ॥ పండితరాజు సంస్కృతము పట్టున ధట్టుఁ డితండు తెల్లల్పా
గండరగండఁడైన నగుఁ గా కల నామముదాల్చు పట న
ర్జుం డగు తెట్టు లంచును నరుల్ వివదింతు రటంచు నీతఁ డు
ద్దండుడు సంస్కృతంపుగవితన్ రచించు బుధుల్ సుతింపగన్.
- గీ॥ దేవనవధాని చదివెనో దేవుఁడెటుగు, నన్గరుఁడె సర్వ మనుకొన్న చతురుఁ డీతఁ
డిపుడు చెప్పెడి కవనమ్ము నెవరు గన్న, నల్లపండితరాధార నాత్మ నెంతుగి.
- క॥ సుకవి యితం డకలంక,మ్ము కవిత్వయు పాక మెన్న బుధనుత్య మ్మిం
దుకు సాక్ష్య మిచ్చు నీతని శుకాపదేశమ్ము చదివిచూడుండు విబుధుల్.
- మ॥ పరిశీలించితి నీ వధాని కవితాపాకమ్ము నేఁ డాంధ్రమున్
విరమించెన్ గురుబోధమున్ సకలమున్ విఖ్యాతహా రితి నా
మరభాషకొ రచించు నీ నిజము నమ్మంజాల కీ కైత ధీ
వరులేనో రచించి యిచ్చిరని దుర్వాదింతురేమొకదే.
- గీ॥ అందుకే నమ్మతింత మీ యాంధ్రదేశ, మందు నింతటి మృగుభాష నమరభాష
గవిత చెప్పెడి గండరగండ లున్న, యట్లు లే విని యెటుంగ యధార్థ మింత.

(బ్రహ్మ శ్రీ వై యా క రణ భూషణ)

తాడే పల్లి సాంబ మూర్తి శాస్త్రిణా మాశయః

ఏతేఽభిసవపండితరాయా దంటు సుబ్బావధాని కవిరాజా భారత కవి
మమారా నాత్మీయ వీరరసదాసేన పరిబోధ్యేమాం ఆమృతలహరిం నినిర్మయః గురూప
దేశ జల సంగ్రహేణేతి నాత్యాతిశయోక్తే రవకాశగంధోపేతి విదాంతుర్వస్తు
నిపశ్యేన్మణయః. పరిసాదగుణే, ఓపూర్వనిషయ పరితిసాదనే. మమృతోక్త పరియా
జన పాపణే, విశేష తత్వాజ్ఞాతా పూర్వోదాహరణదానే కేయ మన్యూనా, పండిత
శేఖరాణామ పుష్పమర్వాణా, గర్భకర్తుః పండిత రాజవిరుదం స్థిరీకరోతి ఆహా !
భాగ్యాతిశయో ఆమృతానందనాథస్య.

సాహిత్యస్థాపక కాశీబట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిణా మాశయః

శ్లో॥ హృద్యం పండితరాజపద్యలహరీసారం, బుధామోదయం
చానీతం కవినా మనోహరగిరా దంట్యాఖ్య వంశేందునా
అంధాగ్నిణాం ప్రముఖే సుధాకరసమం గాంధీర్యభావోజ్జ్వలం
వైద్యేంద్రేణ సుభావధానిమిమసా సాహిత్యరాజ్యోలిసా.

శ్లో॥ క్షూయంతాం సుకవే స్సుభావలలితారోలంబసంబోధకాః
శ్లోకా స్సుబ్బావధానినా విరచితా గీర్వాణవాగ్దంభేతాః
యో వాచా సమతాం సుధీరసుగత స్సాహిత్యసృష్టౌ స్వయమ్
వేగీదేశభవేన పండితవరేణాం ధేమభాః పండితాః.

వ్యాకరణస్థాపక, ద్వివేది వేంకట శాస్త్రివిరచితా

భోభో మహాశయా! సువిదిత మే వై తత్తత్ర భవతాం భవతామ్
అమృతానందనాథస్వామీతి కశ్చన విజ్ఞానీ బహూనాం స్వాశ్రితానాం
జనానా ముపనిషద్బోధితం తత్త్వ ముపదిశ్య శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస
తిలిగ్గ మహావిద్యాపీఠ మితి నామానం కంచన పీఠంచ సంస్థాప్య
పరంపద మవాపేతి. తదనన్తరం తం పీఠం తదస్తేవాసినః తదాశయాను
సారం నిర్విఘ్నం నిర్వహంతితి, ప్రతివత్సరకార్తికబహుళదశమ్యాం గురు
జయంతితి కంచన గురుస్మారకమహోత్సవం ప్రచాలయంతితి, తదుత్సవ
సమయే కతిచన పణ్డితాన్ సమ్మానయంతితి, తదుపదిష్టాన్ బోధాన్
సర్వేభ్యో ముముక్షుభ్య స్సముపదిశంతితి చ. ఏవంస్థితే తద్బోధాన్
చిరస్థాయీకరణాయేచ్ఛావతీ తదస్తేవాసినీ 'విద్వాన్ కవితల' కేత్యాది
విరుదాఙ్కితా కాష్ఠనవల్లిత్యుపనామకా కనకాంబా ఆస్థ్రీ

భాషాయాం జీవయాతేత్యాది గ్రంథాన్ న్యరీరచత్. అపరస్తదస్తే
వాసీ 'వైద్యరాజపణ్ణితరా'జేత్యాదివిరుదాక్షేతః, దణ్టు ఇత్యుపనామకః
సుబ్యావధానీ గురూపదిష్టా తా నేవ బోధాన్ సర్వేషు దేశేషు వ్యాప
యితుకామః స్వసంకల్పం నిర్వర్తయితుం గైర్వాణీం భాషాం వినా
నాన్యా సమర్థేతి నిశ్చిత్త్య తస్యాం భాషాయాం అమృతలహరీతి
నామక మేతం గ్రంథ మచీకరత్. సోఽయం గ్రంథః మృదుమధురశ్చైలి
సిబద్ధతయా రమణీయభావోపేతతయా పంపపురుషార్థోపదేష్టతయా
హృదయజ్ఞమద్భుస్తాన్తోసశోభితతయా సుగమార్థతయా సుశబ్దాన్విత
తయా సర్వానుభవసిద్ధోపమానప్రదర్శకతయా చ ముముక్షుశా
మత్యస్త ముపకరిష్యతీతి విశ్వసిమి. అపిచ వేదాంతశాస్త్ర మనా
యానేనావగస్తుం నైతాదృశః కోఽపి గ్రంథః ప్రాదుర్భూతవేదీదం
నాతిశయోక్తి మధిరోహతి. అన్యచ్చ సామాన్యజనానా మప్యత్యన్తోప
కారాయ తేనైవాస్య గ్రంథస్య వ్యాఖ్యా చ నిరమాయి. సైషా వ్యాఖ్యా
మూలస్థా నర్థాన్ పదపదార్థానాం సారస్యం చ సమ్యగవబోధయన్తి
గాథావిశేషాః ప్రతిపాదియన్తి ప్రమాణగ్రంథాన్ ప్రమాణయన్తి
సుజనానాం ముదే భవతీతీయం స్వభావోక్తిశేవ. సైషామృతలహరీ
అమృతానందనాథస్వామినమనలమ్బా వైద్యరాజపణ్ణితరాజ దణ్టు
సుబ్యావధానినో నిర్గతా ఘోరభీషణసంసారదావాగ్నిదగ్ధా జీవాః
దర్శనశ్రోవణాభ్యా ముజ్జీవయన్తి తదనుభవతః పోషయన్తి తారయన్తిచ
చిరంజీయా నిత్యాశాస్మహే.

అపిచ సోఽయం సుబ్యావధానీ కవిః పణ్ణితరాయకృతభాషినీ
విలాసమ్ మృదుమధురాయా మాధురీభాషాయా మనూద్య పణ్ణితరాయ
మపి విస్తాపయ దన్యోక్తి శ్లేషభాషాయాం నిర్మాయచ పణ్ణితరాజ ఇతి
బిరుద మలభత. వైద్యశాస్త్రే చరకసుశ్రుతాదిగ్రంథా సవలోడ్య వైద్య
రాజఇతి బిరుదమవిస్తత. బాల్యదవధివైద్యాదితాకికగోష్ఠీషు నిష్ణాతోఽపి
స్వకీయవంశానుగత పణ్ణితప్రవరతపఃప్రభావేన స్వీయగుహత్తమా
నుగ్రహేణచ సమప్రసహజాసర్గళమృదుమధురగమ్భీరకవితా
మతల్లీకః అపరః పణ్ణితరాయ ఇవ ప్రతిభాతీతిహేతోఽఱికోఽధికగ్రంథాన్
విరచయ్య భారతభూమి మలజ్మృత్య చిరం వర్ధతా మితీయం నాప్రస్తుత
ప్రశంసేతి శమ్.

శ్రీ భాస్వాయ నమః

అమృతలహరీ ప్రస్తావన

శ్రీ సద్గురుపరంపరా

శ్లో॥ వటపత్రేశయానో శ్రీదేవ్యా భాగవతం మహత్
 శ్లోకార్థే నైవ జగ్రాహ యో హరి స్సౌనతా ద్గురుః. ౧

వ్యాః— అత్రశ్రీ దేవీభాగవతకథా అనుసంధేయా “సర్వం
 ఖల్విద మేవాహం నాన్య దస్తి సనాతనమ్” ఇదమేవార్థశ్లోకభాగ
 వతమ్.

శ్లో॥ పద్మాసన మహం వందే యః పద్మాక్షప్రచోదనాత్
 తప్త్వా తదవ్యయం భామ ప్రిప్తవా నాప్త దర్శనః. ౨

వ్యాః— శ్రీమద్భాగవత ద్వితీయ స్కంధకథాత్రానుసంధేయా.

శ్లో॥ బ్రహ్మిష్ఠస్య వరిష్ఠస్య మహత్త్వం యేన దర్శితమ్
 విశ్వామిత్రీ సఖం వందే వసిష్ఠం శ్రేష్ఠ మన్వహమ్. ౩

వ్యాః— ప్రేమపాశబద్ధం దశరథం సందిహానం విశ్వామిత్రీ
 ప్రభావవర్ణనేన వసిష్ఠః సఖ్యం ప్రకటయామాన. ఏవం విశ్వామిత్రసఖః

శ్లో॥ పరం సేవే గురుం శక్తిం పరాశక్త్యాత్మికాం తనుమ్
 గురుదేవ్యో రభేదం యో ధృతవా నాత్మనామని. ౪

శ్లో॥ దాశకన్యాత్వగోప్తారం స్మృతికారం పరాశరమ్
 పంచాక్షరపరం వందే కల్యణుధ్వాంతభాస్కరమ్. ౫

శ్లో॥ విభక్తో యేన వై వేదో బ్రహ్మవిద్యాచ సూత్రితా
 మహాభారతకర్తారం కేశవం వ్యాస మాశ్రయే. ౬

శ్లో॥ శుకం వై యాసికం వందే నన్దగోపార్థకాత్మకమ్
 అర్థినే మోక్షదాతారం ధీరం వీరం దిగంబరమ్. ౭

శ్లో॥ అకృత్రిమసమా యన్య కారికా మోక్షకారికాః
 తం సందేహచ్ఛేదం వందే గౌడపాదం మహాజనమ్. ౮

శ్లో॥ గోవిందం శంకరాచార్యవంద్యమానపదాంబుజమ్
గుహాంతరవిలీనం తం సర్వజ్ఞం సముపాస్మహే.

శ్లో॥ శంకరం శంకరాచార్యం బౌద్ధారణ్యదవానలమ్
అద్వైతస్థాపకం ధీర మద్వితీయ ముపాస్మహే.

శ్లో॥ “సదాశివసమారంభాం శంకరాచార్యమధ్యమామ్
అస్మదాచార్యపర్యంతాం వందే గురుపరంపరామ్.”

శ్లో॥ కృష్ణానంద మహం వందే, సద్గురుం పరమేష్ఠినమ్
పూర్ణదీక్షాయుతం శాంతం, సర్వమంత్రస్వరూపిణమ్.

శ్లో॥ యోగానందం సదానందం పరమం గురు మాశ్రయే
గూఢం, యోగరథారూఢం దేహభానవివర్జితమ్.

శ్లో॥ అమృతానందనాథాఖ్యం స్వగురుం స్వాంతసంస్థితమ్
సేవే తాదాత్మ్యయోగేన గురుభర్తృప్రకాశకమ్.

శ్లో॥ లక్ష్మీ వేంకటరత్నాభ్యాం సంభూత శృంభుతేజసా
లక్ష్మీపురవరే ధీరః కృష్ణాసాగరసంగమే.

శ్లో॥ క్షీరోపాధ్యాయవంశాంబురాశౌ, రాకాసుధాకరః
సుధానందగురు శ్లోభే జన్మజన్మాధివారకః.

శ్లో॥ కీరగామ్రమాశ్రమే రమ్యే, కేతకీస్తంభగుంభితే,
మత్స్యపుర్యంతికే ధీరః, తప స్తేవే సుదారుణమ్.

శ్లో॥ పదం మోక్షాస్పదం యస్య, భయనాశకరః కరః
దృష్టిః పూర్ణసుధావృష్టి, ద్దర్శనం పాపకర్షణమ్.

శ్లో॥ దూరస్థోఽపి హృదిస్థో యః మృశో వ్యమృత ఏవ యః
యస్య మానం పరో బోధస్తం గురుం ప్రణతోస్మహమ్.

శ్లో॥ శిక్షా యస్య భవే రక్షా కోపోఽనుగ్రహ ఏవచ,
కటాక్షో మోక్షఏవాహో, సుధానందం సదా భజే.

శ్లో॥ యస్యానుగ్రహమాత్రేణ పండితేంద్రాయ తే జడః,
సర్వతంత్రస్వతంత్రో య స్సోఽవతా త్సర్వశక్తిమాన్.

శ్లో॥ జీవయాత్రా సుధాసార స్సాగో హ్యనందపూర్వకః
హంసస్యవిజయశ్చౌపి కనకాంబావినిర్మితాః. ౨౧

శ్లో॥ ప్రబంధా హైమచషికా యద్దోషామృతపూరితాః
సవహి సుధానందనాథ స్సద్గురురాత్మవాన్. ౨౨

శ్లో॥ విదుషీ శేముషీయక్తా విద్వత్కవిభి రీడితా
యోగినీ యోగిభి ర్వంద్యా బ్రాహ్మణీ బ్రహ్మచారిణీ. ౨౩

శ్లో॥ భాషాయోషాకృతి ర్భూషా యోషాణాం కనకాంబికా
దుర్గాంబాచరణాలంబా సకలా సకలార్చితా. ౨౪

శ్లో॥ అస్మాభి ర్య శ్శ్రుతో బోధో విస్మృత్యోయశ్చ సద్గురోః
స యయా రచిత స్తస్యై హేమాంబాయై నమోనమః. ౨౫

శ్లో॥ గురువాక్యామృతాసారై ర్దివ్యైర్భవ్యైర్దివిర్మితా
శర్మదా లహరీ తాపహరిణీ భయవారిణీ. ౨౬

క వి పం శా సు కీ ర్త న మ్

శ్లో॥ త్రైలింగ్యబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠాః ధీరా దంటూపనామకాః
వైదికా వేదవేత్తారః గౌతమీతీరవాసినః. ౨౭

శ్లో॥ కాండిన్యగోత్రసంభూతా స్స్వధర్మాచారతత్పరాః
సముత్పన్నః కులే తేషాం వేంకటేశపదాంకితః. ౨౮

శ్లో॥ బ్రహ్మీభూత స్సుత స్తస్య సుబ్రహ్మణ్యో మహాతపాః
బ్రహ్మసంస్థాపకో ధీరః శ్రుతిమాన్ శతవార్షికః. ౨౯

శ్లో॥ సుబ్రహ్మణ్యసుత శ్రీనివాస్ వేంకటప్పసుధీః కవిః
బృహస్పతినమ స్సమ్యక్ కావ్యతత్త్వవిశారదః. ౩౦

శ్లో॥ వేంకటప్పసుధీసూను ర్దుర్గాంబానందవర్ధనః
లబ్ధపండితరాజాఖ్య సుబ్రహ్మణ్యో భిషక్కుణిః. ౩౧

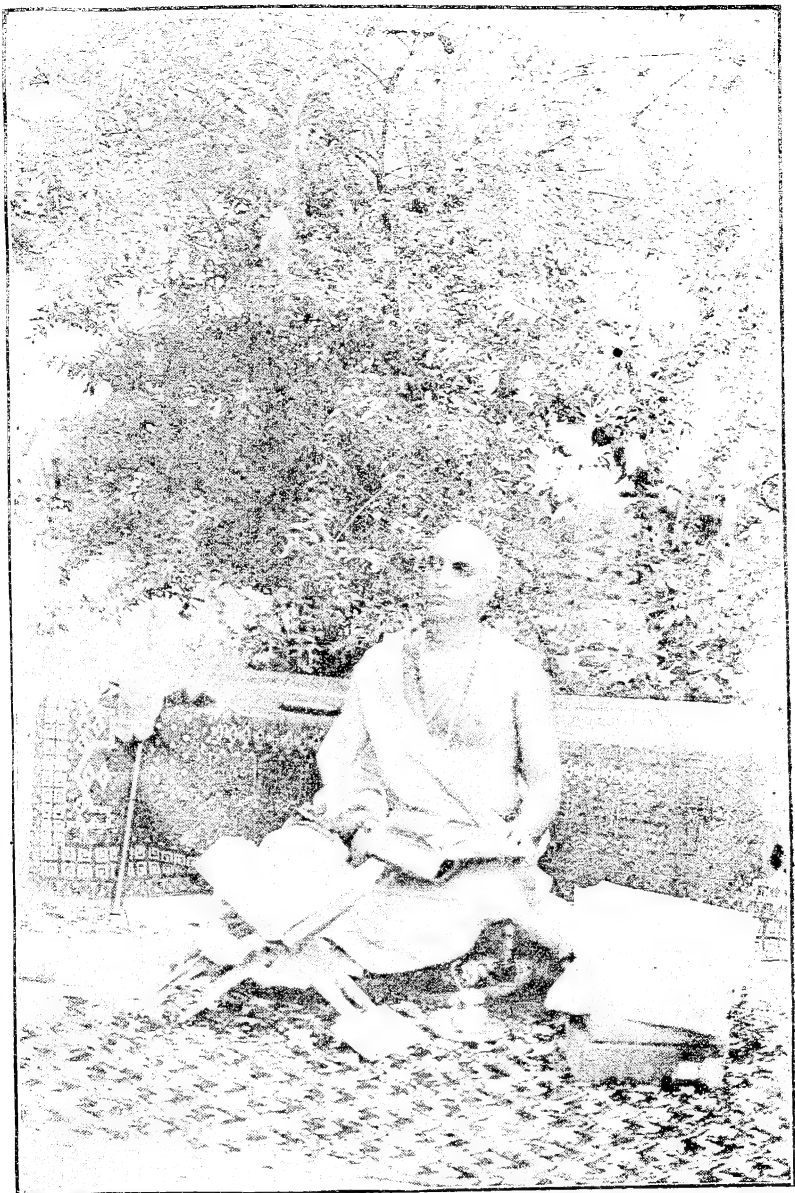
శ్లో॥ త్రిలింగశ్రీమహావిద్యావీతస్యాధిపతిః కృతీ
 ఉత్పన్నః పరో ధీరః సాధుపూజాపరాయణః. 32

శ్లో॥ గంగాధరజటాజుటా ద్ధాంగతా జాహ్నువీయథా
 సుధానందగిరే శ్చద్వ త్ప్రియాపలహరీ సుగీతా. 33

శ్లో॥ భగీరథసమూనీతా, పురా భాగీరథీ యథా
 సుబ్రహ్మణ్యసమూనీతా పీయాపలహరీ తథా. 34

శ్లో॥ యత్కరస్పర్శమాత్రేణ మునలః కిసలాయ తే
 తం వందే నాగభూషాఖ్యం, సుధానందం మహాగురుమ్.

శ్లో॥ నాహం విద్వాన్నహి జడమతి చైవ బద్ధో న ముక్తః,
 నాహం నేదం, నహి జనిమృతీ, నైవజీవో న దేవః,
 బ్రహ్మైవాహం, గురువరకృపాపాంగదృష్టిప్రసాదా
 దేతావాచో హ్యమృతలహరీ సచ్చిదానందభాషా.

స చ్చి దా నం ద నా థు లు

పండితరాజ దంటు సుబ్బావధానిగారు

అధిపతులు - శ్రీ తిరుమల శ్రీనివాస త్రిలింగ మహావిద్యాపీఠము

22 - 6 - 1889 జననముండిరి

11 - 3 - 1943 శ్రీకృష్ణపూర్తి.

శ్రీ భాష్యాను నమః

అ మృ త ల హ రీ

శ్లో. శ్రీదేవీ విజయం దద్యా ద్దేహస్య పటుతాం సదా
బుద్ధిం పరిసన్నాం ధ్యానంచ గురుపాదామ్బుజే స్థిరమ్.

1

వ్యా:- శ్రీదేవీతి కాది హాది మనురూపిణీ యా శ్రీవిద్యేతి
శ్రీషాడశాక్షరీవిద్యేతి శ్రీశివేతి శ్రీకరేతి శ్రీచక్రరాజవిలయేతి
శ్రీమత్త్రిపురసుందరీతి శ్రీమత్సింహాసనేశ్వరీతి శ్రీరాజరాజేశ్వరీ
పరాభట్టారికేతి కీర్తితా సా హి శ్రీః - శ్రీరేతి దేవీ శ్రీదేవీ - దీవ్యతత్త్వేతి
దేవీ. “దివ్ కీర్తిషా విజగీషా వ్యవహర ద్యుతి స్తుతి మోద మద స్వప్న
కాన్తి గతిషు. ” పరమేశ్వరస్య వినోదార్థం నానారూపా విశ్వరూపా
సృష్టి స్థితి సంహార తిరోధాన అనుగ్రహరూపజగల్లీలాయాః కక్తీ
చ యా పరేతి పరిగీతా సా - విజయః, విశేషేణ జయః అరిషడ్వర్జజయః
శ్రీమద్భాగవతే—

శ్లో. “దస్యూ స్ఫురా షణ్ణవిజిత్య లుమ్పతో
మన్యంత్ర ఏకే స్వజితా దిశో దశ.

వివేకనామక ధనం ప్రసభం హరతః కామకోఠిధాదిరూప షడ్ద
స్యా నజత్వా దిశోదశ మయా జితా ఇతి యో మన్యంతే స మూఢః”
ఇతి పరిష్కాదన్యాశయః. విజయ స్సర్వోత్కర్షేణ స్థితిః వాసనాత్రయజయః
అర్థాచ్చివసాయజ్యయో దద్యాత్ - దేహస్యపటుతామ్ బలమ్ పాటవమ్
ఆరోగ్యమ్ - దేహస్యధర్మసాధకత్వాత్ - పరిసన్నామితి ప్రసన్నాయా
మేవ బుద్ధా లక్ష్మసిద్ధి స్సాన్యత్ - గురుపాదామ్బుజేతి ఆచార్యపాదపద్మే
ధ్యానం చ స్థిరం యథాతథా దద్యాత్. ఉక్తంచ కనకామ్బుకృత జీవ
యాత్రాయామ్—

శ్లో. పరామ్బికాపాదసరోజనేవామ్, నిరంతరం సత్కృతిభిః పరిపూర్ణామ్
కరోతుమత్సూర్యసుకర్మసర్వమ్, గురుత్తమాష్ఠిద్వయరూప మాఖ.

సర్వం పూర్వసుకర్మ గురూత్తమాజ్ఞీద్వయగూపేణ ప్రత్యక్షం భవతీతి ప్రతిపాద్యతే. కాళిదాసేనా పుష్కమ్-“త్వాం విశ్వమాహు రపరే వయ మామనామ స్సాక్షాదపారకరుణాం గురుమూర్తి మేవ” “నిష్కన్దమాన సుఖబోధ సుధాస్వరూపే, విద్యోతనేమనసి భాగ్యవతాం జనానామ్” ఇతి దేవీగురుమూర్త్యై రై క్యం ప్రదర్శితమ్.

లలితాసహస్రీనామావళ్యా మపి ‘గురుమూర్తిః గురుప్రియా గురుమండల రూపిణీతి శ్రీదేవీ వర్ణితా. తస్మిన్ దివ్యాఘ్న సిద్ధాఘ్న మానవౌఘాః ప్రసిద్ధాః. బ్రహ్మాదయో దివ్యాఘ్నః, సనకవసిష్టాదయ సిద్ధాఘ్నః, వ్యాసాదయ స్వగురుపర్యంతా మానవౌఘః ఓఘత్రయ స్వరూపిణీ శ్రీదేవీతి కీర్తితా. శ్రీవిద్యారహస్య మవిచ్ఛిన్నకర్ణోపదేశ పరమృరయా ప్రాప్తవ్యమ్. న తు పుస్తకేభ్యః. ఉక్తంచ “కర్ణాత్కర్ణోపదేశేన సంప్రాప్త మవసీతల” ఇతి.

శ్లో. సత్యం సత్త్వం చ సత్తా చ లభస్తే సదుపాసనాత్

సద్గురోరన్తికే నూనం సచ్చిష్యా సంశితవృతాః.

2

వాఙ్మః—సత్యం సత్త్వం సత్తా చ ఏతత్త్రియ మపి సతో భావార్థబోధకమేవ - సదుపాసనాల్లాభస్తే సతః సద్గురోరుపాసనం. అథవా సత్ చ యోగ్యం చ తత్ ఉపాసనమ్ సదుపాసనమ్, సద్భిః కృత ముపాసనం వా సతా ముపాసనంవా- సతామితి, కర్తరిషష్ఠీ-కర్తృ కర్మణోకృతి ఇతిపాణినీయ స్మరణాత్-ఓం తత్సదితి శ్రవణాత్-సదుపాస నైవ తదుపాసనా- తచ్ఛబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వాత్-తదుపాసన మిత్యత్ర బ్రహ్మోపాసన మిత్యర్థః-యత్ర యత్ర సచ్ఛబ్దః ప్రయుక్తస్తత్ర తత్ర బ్రహ్మమయత్వమేవేతి దృష్టవ్యమ్. స్వాధ్యేమయట్, న తు ప్రా చుర్యే, నైవ వికారే- సద్గురోరన్తికే సమీపే ‘ఉపకణ్ఠాన్తికాభ్యర్ణ’ ఇత్యమరః ‘సగురుమేవాభిగచ్ఛ’దితిశ్రవణాత్-సచ్చిష్యా ఇత్యత్ర సతో మహానుభావస్య అధికతనకలార్థ తత్త్వస్య శిష్యాః-యద్వా ‘సస్తశ్చ తే శిష్యా’ శ్చేతి సచ్చిష్యాః - కర్మధారయపక్షే సాధనచతుష్టయవిశిష్టా శిష్యాః తత్త్వజ్ఞానవః - ‘తజ్జ్ఞాను రధికారితి వచనేన బ్రహ్మవిద్యా సమ్పాదనేధిక్రతా ఏవ సచ్చిష్యా ఇత్యవగస్తవ్యమ్- సంశితవృతాః

దృఢవ్రతాః “అభ్యాసయోగా త్సాన్నిధ్యబలా చే” త్యుక్తత్వాత్ శిష్యైర్దృఢాభ్యాసిభి ర్భవితవ్యమ్. అత స్సంశితవ్రతాః.

శ్లో. పరం సత్యం విజానాతి సత్యవాన్ సదుపాసనాత్

అసన్ సన్తమ్ న జానాతి, నారుద్యో రుద్ర మర్చయేత్.

3

వ్యాః—పరం సత్యం బ్రహ్మత్వర్థః - శ్రీమద్భాగవతే ‘సత్యం పరంధీమహి’ సత్యవానేవ సత్యం జానాతి-పరం నితరాగ్రజానాతి-యద్యా పరాఖ్యం సత్యం బ్రహ్మం జానాతి-అసన్ అసత్పురుషః సన్తమ్ సత్పురుషమ్ సద్గురుమ్ న జానాతి - సన్నేవ సన్తం జానాతి - సత్యోపాసక శ్శిష్య స్సత్యస్వరూపం గురుం జానాతి - ‘ఇదం నేతి’ ‘ఇదం నేతి’ సర్వ మసత్పదార్థజాతం పరిత్యజ్య యో బ్రహ్మభావేన వర్తతే, స బ్రహ్మ జానాతి- అవిదితమన్యథసమాచార శ్శీశుకో నగ్న స్త్రీణావలోకనే న వికృతిం ప్రాప్నోతి, తా అపి తం యువానం దృష్ట్వా వ్రీడాం న ప్రపేదిరే, రాగస్వరూపం విజానతా రాగే శూయమాణే రాగనామ విజ్ఞాయతే, నతు రాగమజానతా. కించ నారుద్యో రుద్ర మర్చయేదితి శూయతే ఖలు - రుద్రత్వం స్వస్మిన్ న్యాసంకృత్యైవ మహాన్యాసేన ఉపాసకో రుద్రార్చనం కరోతీతి విణ్ణితార్థః. సత్యవానేవ సత్యస్వరూపమాత్మాన మపి వేత్తి- తస్మాత్సత్యవ్రతేన భవితవ్యమ్-సచ్చిక్ష్యేణ సద్గురుసన్నిధౌ సత్యజ్ఞానానందబ్రహ్మలాభాయ.

శ్లో. సత్యం మృత్యురితి ప్రాహు స్సత్యవాదీ మ్రియేత వై

మృత్యుజ్ఞాయాస్తు తే నూనమ్, యే సత్యం సముపాసతే.

4

వ్యాః—సత్యవాదిना కర్తవ్యోఽభిమానపరిత్యాగః - ప్రాణా న్మానో రక్ష్యతే జన్తుభిః - అతఏవ లోకేఽభిమానరక్షార్థం ప్రాణపరి త్యాగోఽపి క్రియతే. యే సత్యవచనశీలాస్తే ధీరాః. ‘యాని కాని చ పాపాని జన్మాంతరకృతానిచ తాని తాని ప్రణశ్యంతి ప్రదక్షిణపదే పద’ ఇతి ‘పాపోఽహం పాపకర్మాహ’ మితి యద్వదతి పూజాస్తే తత్పురి రాట్య, న తు పశ్చాత్తాపేన - దేహాభిమానేన జీవా వస్త్రాణి ధార యంతి - అభిమానశూన్యా మహానుభావా అవధూతాదయో దిగం

బరాస్సస్తస్సచ్చరన్తి - ద్వద్వయాపజగతో భీతాస్సన్తో దేహిన సత్వ
మాచ్ఛాదయన్తో వాగ్వర్తనాభ్యాం యాపయన్తి కాలమ్-ధీరస్త్వాత్మని
సునిష్ఠితో యన్మనసా చిన్తయతి తదేవ వాచా వదతి, వాచా యద్వ
దతి తదేవ కర్మణా కరోతి - 'సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మేతి జ్ఞాననేత్రేణా
శేషదృశ్యవిలయం కృత్వా సత్యదీక్షాం పరిపాలయతి.

యస్తాత్సత్త్వా ద్రాగాద్యభీభూతా భీతాస్సన్తో మ్రియన్తే క్షీణంతి
తత్సత్వం, ధీరా నిత్యవ్రతం కుర్వన్తి. సత్వం మృత్యుమితి ప్రయోగః
“అన్నం మృత్యుంతము జీవాతు మాహరితివత్” జ్ఞేయః-అతపవ సత్వ
వాదినో నూనం మృత్యుజ్ఞాయా ఇతి యత్సోక్తం శ్లోకే తత్సమీచీనమ్
- మృత్యుజ్ఞాయశ్శివః లోకానాం లయకర్తా కాలకాలః సత్వవాదీ
సాక్షా చ్ఛివవ.

శ్లో. సత్వవాదీ హరిశ్చన్ద్రః కోఽన్వస్త్యన్యో మహీతలే

యోఽత్యజ త్తద్రుతార్థం వై, కులం రాజ్యం సతీం సుతమ్.

వ్యాః—స్పష్టమ్.

శ్లో. నీచేతు నహి వక్తవ్యం సత్వం సత్వం కదాచన

సద్గురోస్సన్నిధౌ సత్యం సత్వం బ్రూయా త్సదా బుధః.

వ్యాః—కారణజన్మాహరిశ్చన్ద్ర సర్వకాల సర్వావస్థాను సత్వ
వ్రతం ధృత్వా స్వగురోర్వసిష్ఠస్యాశయమనుక్తోఽపి పాలయామాన-వవ
మాచరణం సర్వేషాం ససాధ్యమ్ నాపియుక్తమ్. ‘ప్రజన్తి తే మూఢ
ధియః పరాభవమ్, భవన్తి మాయావిషు యే న మాయిన’ ఇతి భారవి
మహాకవిః. శ్రీకృష్ణగుర్వర్చితచేతోభిః పాణ్డవై సానిధోరపి విరాట
రాజస్య నికటే సత్వంనోక్తమ్. తస్యాలప వీర్యత్వా త్సత్వభరణే-క్షుమః
పాణ్డవానాం సేవాం న సహేత. కార్యభక్తో మర్మచ్ఛేదోఽపి భవేత్-
శాశ్వతం సదా దుర్జన ఇతి భర్తృహరిః, పశ్చాత్తప్తేన చిత్తేన భక్తః
ప్రాయశ్చిత్తార్థం గురుసన్నిధౌ సత్వం బ్రూయాత్ - శ్రీగురుప్రొక్త
ప్రాయశ్చిత్త మాచరణ పరిశుద్ధోభవతి - నీచేషు సత్వం నవక్తవ్యమితి
వేమనయోగినాప్యుక్తమ్ - మర్మచ్ఛేదభయాత్. అస్మిన్ప్రస్థే ఉత్తరత్ర
శ్లో॥ “విప్రబం చ యదన్యేషు విషం ప్రాహు ర్మనీషిణః” ఇత్యస్మిన్

శ్లోకే స్పష్టికృతో భవిష్యత్కేవ ఏవార్థః- ఏకంపదం సత్యం సూన్యత
వచనమ్ ద్వితీయం పదం సత్యం నూనార్థకం.

శ్లో. ఏకకయ్యాపి చార్థాజీ పత్యై సత్యం న భాషతే

తస్యాం సోఽప్యన్యతం బ్రూతే సత్యం కుత్ర భవే భవేతే.

7

వ్యాః—విస్రభాసతీ దేహాభిమానమపి పరిత్యజ్య నిర్లజ్జా ఏకాస్తే
క్రీడతి నారీ పురుషేణసార్థ మేకశయ్యాయామేవ, కఞ్చుకగ్రన్థి మోక్ష
ణం కుర్వత్యపి హృదయగ్రన్థిమోక్షణం న కరోత్యేవ-ప్రాయేణ మర్క
భ్రాత్రే మాత్రే పిత్రేవా వదతి- నతు భర్తృ- నూనం మూఢాః
ఖిలు సర్వాన్ విశ్వసన్తి - విచార్యమాణే న కోఽపి లోకే సత్యమస్మ
భ్యం బ్రూతే- తస్య సంవృతమస్త్రీ స్త్రీతి నకేవలం రాజ్ఞామేవ గురూ
ణామపి సత్యగోపనస్య విహితత్వాత్ - న వయమపి యోగ్యస్థానం
వక్తుం పశ్యామ శ్రీగురుమస్త్ర రేణ- అథునా పారమార్థిక శాస్త్రాణ్యపి
భృతకాధ్యాపకేభ్యః పరన్తి - తస్మాచ్ఛైష్యోపాధ్యాయికాయామపి
సత్యదీక్షా విరళాభూదితి యత్తత్సత్యమేవ.

శ్లో. గృహే గ్రామే ప్రభుస్థానే వేశే సత్యాన్యతే హ్యరౌ

వక్తవ్యంతు యథాయోగ్యం కథం సత్యం వదే ద్భుధః.

8

శ్లో. ఏకంతు విశ్రమస్థానం సద్గురు స్సత్యవాదినః

విస్రీణ్ణం చ యదన్యేషు విషం పాపహ ర్మనీషిణః.

9

శ్లో. ఏకాస్తే చ యథాస్నాతి తీర్థే మజ్జ న్ముహుర్ముహుః

సత్యవాచా తథా స్నాతో భవే త్సద్గురుసన్నిధౌ.

10

వ్యాః—ఏకాస్తే రహసి తీర్థే సద్యా మన్తఃప్రవిష్టః బాహ్య
లోకదృష్టిం పరిహృత్య శరీరగతం మలం ప్రక్షాళ్య శుద్ధోభవతి-
వస్త్రం శిథిలం కృత్వా సర్వాన్ మర్మప్రదేశాన్ మలాయతనానిచ
శోధయతి- తీరేవిహరన్త స్స్వలంకృతా స్సువేశాః కవచోత్తరీయోష్ణీష
భూషితా అపి దోషయతా ఏవ- తేషాం మలం వస్త్రభూషాన్తరితం
భవతి - యో బాహ్యవరణాన్యపాన్య తీర్థేషు గజ్జాదినదీషు, మజ్జన్

మజ్జన్ సాత్తిసవిమలో భాత్యల్పచ్చదోఽపి స్తోకమాచ్ఛాదితోఽపి- తీర్థ
శబ్దోనానార్థకః “నిపానాగమయోస్తీర్థంఋషిజుష్టజలే గురా” విత్యమరః.
“తీర్థశ్చస్తోధ్వరక్షేత్రోపాయోపాధ్యాయమన్త్రిషు, అవతారక్షిజుష్టాం
భక్తీరజస్సి”తి విశ్వః. గురవస్తీర్థాని గురుతీర్థయోరైక్యం- భవభూతి
మహాకవినా-

“విరోధో విశ్వాస్తః ప్రసరతి రసో నిర్వృతిఘనః
తదాద్ధత్యం క్వాపి వ్రజతి వినయః ప్రహ్వయతి మామ్
ఝుడిత్యస్మిన్ దృష్టే కిమపిపరవాసస్మి యది వా
మహార్హస్తీర్థానా మివ హి మహతాం కోఽవ్యతిశయః.”

అనయైవదిశా ప్రహ్వభూతా నమూః; ఔద్ధత్యం గర్వం త్యక్త
వస్తః జిజ్ఞాసవః పాపభీతాః పశ్చాత్తప్తాస్తీర్థే గురౌ లీనాః యథా
నద్యాం, మనోగ్రన్థిం కపటరూపం శిథిలంకృత్వా, అపాస్యమర్మాణి, మనో
గతమాలిన్యం చ ప్రకటయస్తః తత్త్వాద్ధనమర్పణేన సత్యకథనేన చ
సర్వం ప్రక్షాళ్య నిర్మలాభూత్వా చకాసత్- లోకేతావద్విశ్రామస్థాన
మలభమానః ప్రాయశ్చిత్తంకామయమాన సన్నతుకామోఽపి తీర్థ
రాజ మలభమానో మానసికశారీరకమలపరిపూర్ణః కపటేన పటేన
తస్యపిధానం కృత్వా కాలం యాపయతి. “యేత్యేకాస్తే గురు
సన్నిధౌ న పరాజితాస్తే లోకే సర్వత్ర పరాజితాః, యే తు గురుషు
వినతాః ‘అహం నకిశ్చిద్వేద్మి తదనుగృహ్ణీరక మా ముపదేశేనేతి
వారం వారం సమృద్ధ్య గురూ ప్రసాదయిష్యన్తి తే లోకే సర్వత్ర
విజయం ప్రాప్సున్తి. - ‘బ్రహ్మైవసక బ్రహ్మైవేతి’ ఏవ మిశ్వర
తాదాత్మ్యమ్ యే కాక్షన్తి స్వయమిశ్వరలక్షణలక్షితై ర్భవితవ్యమ్.
నోచేత్ సామానాధికరణ్యం నఘటేత్. ‘సర్వం హస్తివదే మగ్నమితి
దిశా సర్వేధర్మా సంత్యే లీనా భవన్తి.

శ్లో. సత్యదీక్షం వినా కశ్చి న్నాస్తి ధర్మో మహితలే

సత్యవాన్ లభతే సర్వం సద్గురో శ్చరణాన్తికే.

వ్యాః— సత్యవాన్ లభతే సర్వమితి ప్రరోచనార్థం నోక్తం.
నాపి స్తుత్యర్థం సత్యకథన మేతత్ - సత్యస్య త్రైకాలికాబాధ్యత్యేన

షడ్భావవికారరహితత్వేన బ్రహ్మరూపత్వాచ్చ సర్వమిత్యనేన బ్రహ్మ పరిపాద్యతే- కుత ఇతి చేత్ “సర్వంఖల్విదం బ్రహ్మేతిశ్రవణాత్ - తద్బ్రహ్మలాభ స్సద్గురో శ్చరణా న్తికే-శ్రీగురురేవ బ్రహ్మతాదాత్మ్య ప్రదానే సమర్థః ఉ క్తంచ-

శ్లో. “అలం వికల్పైరహమేవ కేవలం, మయిస్థితం విశ్వమిదం చరాచరమ్ |
ఇదం రహస్యం మమ యేన దర్శితం, స పందనీయో గురు రేవకేవలమ్,”

బ్రహ్మసాక్షాత్కారదక్షే శ్రీగురా వుపదిశతి సతి అశవసనస
లాభాయ దశదిశాప్రధావనం కిమర్థం క్రియతే జన్మభిః - తద్యథా
వయం భవంత మస్మాకం రాజానం కరిష్యామోఽద్య పట్టాభిషిక్తో
భవిష్యసి ఇత్యుక్తః కశ్చిత్ప్రతిపదతిస్మ-జ్జీర్ణవస్త్రోఽహం శతచ్ఛ్చద్రయతం
మమోత్తరీయం తద్దీయతాం మే సూచీసూత్రంచేతి - ఏవం ఖలు
బ్రాహ్మణానాం ఉదరపూరణోద్యమః, భర్తృహరియోగీశ్వరడింశిమ
శ్లోతవ్య శ్శ్రోత్ర)వద్భిః.

‘బ్రహ్మాందాది మరుద్గణాం స్త్రుణకణాన్యత్రస్థితో మన్యతే
యత్స్వాదా ద్విరసాభ వన్తి విభవాస్త్రైలోక్యరాజ్యాదయః
భోగఃకోఽపి స ఏక ఏవ పరమో నిత్యోదితో జృమ్భతే
భోస్సాధో క్షణభంగురే తదితరే భోగే రతిం మాకృధాః’.

శ్లో. అనుక్తం కురుతే నూనం గురోరాశయ ముత్తమః

ఉక్తం తు మధ్యమోఽన్యస్తు తత్కరో త్యన్యథా స్వయమ్, 12

శ్లో. యథోక్తకారితే బూరియా న్నాన్యన్మైచ కదాచన

యో వాఙ్మ త్యన్యథా కర్తుం తం హి ధీరః పరిత్యజేత్. 13

శో. విద్యాకామస్తు విద్యార్థీ తదర్థం సేవతే గురుమ్

తత్సూరై తదలాభేవా తం త్యక్త్వాన్యంహి విస్తతే. 14

వ్యాః—భక్తేభ్య శ్శిష్యేభ్యోప్యవరా విద్యార్థినః- తథాపి తే
విద్యాకామాః ‘నాభ్యస్తాప్రతివాదిబృందదమనీ విద్యావినీతోచితా, ఇతి
భర్తృచారిః. పురా పరమార్థశూన్యా అపి కేచన విద్యాభిలాషిణః పన

న్రిస్స-అధునాపి బీజభూతా విద్యాను కలాను చ తత్రతత్ర విద్యస్తే, స్వస్వ విద్యాను శంకారహితా స్సభాయాం ప్రతివాదిబృన్దమనే దత్తాః విద్యాను శిక్షమాణా అపి ప్రాచుర్యేణాధునా విద్యార్థినో నూనం విత్తార్థిన ఏవ; తదర్థం విద్యావ్యాసజం కుర్వన్తి. ప్రాచీనా దాదిద్యౌ దోషేణ పీడితా అపి, కలాను పరిపూర్ణతామేవ సిద్ధిం మన్యమానాః 'స్వధర్మే నిధనం శ్రేయ' ఇతి భగవత్ప్రతిపాదిత పరమధర్మ మపాలయన్, కలిప్రాదుర్భావే సర్వే విద్యార్థినో విత్తార్థినః, న కేవలం వ్యావహారికభాషాస్వేన, గీర్వాణభాషాపి విత్తహేతో రధ్యస్యతే.

శ్లో॥ ఏవం గురూః బహూన్ ప్రాప్య యం కం వా పృథజన్ హృది విచరన్ పఞ్చతమ్మన్య స్తత్త్వం నో వేత్తి తత్త్వతః. 15

వ్యాః—ఏకస్మా దేవ సకలవిద్యాలాభః కర్తవ్యః ఇతిసిద్ధం-ఏతేన

“ధ్యాయం ధ్యాయం పరంబ్రహ్మ స్మారం స్మారం గురో ర్గిరః”

సిద్ధాంతకౌముదీవ్యాఖ్యాం కుర్మః ప్రాథమనోరమామ్”

ఇతి భట్టజీవీక్షితశ్లోకే స్మారం స్మారం గురో ర్గిర ఇత్యత్ర గురురిత్యేకవచనసారస్యం వ్యాఖ్యాతం-కింతు సహ్యేకత్ర సంపూర్ణగురు భక్తి రన్యానుగ్రహస్య విరోధినీ. శ్రీకృష్ణస్తేవాసినః పార్థస్యమహేశ్వరా త్మశుపతాస్త్రలాభశ్రవణాత్ - యథా పతివ్రతా సర్వైః పూజ్యతే తథాగురుభక్తోఽపి సర్వై రనుగృహ్యతే.

శ్లో. విద్యాం వాఙ్మతి నో శిష్యో యం యం బ్రూతే స్వయం గురుః తం బోధం శిరసా ధత్తే సాపేక్షో హి తథాపి నః. 16

శో. నిరపేక్ష స్సదాభక్తః పరాం సేవా మహైతుకిమ్

గురోస్తు కురుతే నిత్యం విధి స్పిద్యై వృణోతి తమ్ 17

వ్యాః—నిరపేక్షస్సదాభక్తః కథమ్ ‘భవో వా మోక్షో వా భవతు భవతీమేవ భజతామ్’- ఇతిశాక్తైః ‘నాస్థాధర్మే న పనునిచయ’ ఇతి వైష్ణవైః “అస్తు మాస్తు నుఖం జ్ఞానం మహత్త్వం విమలం యశః | తవ సేవా పరా భూషా నాగభూష మమాన్వహమ్” ఇతి శైవైః- నైరపేక్ష్యం ప్రతిజ్ఞాతమ్ భక్తివిషయే ఫలాభిసంస్థ రహిత పార

వశ్యమ్ పారమార్థిక తేగ్గన వర్ణితమ్. సీమంతినీనాం ధురి కీర్తనీయా దమ
యస్తీ సతీ నలం వవ్రే-ద్యూతవ్యసనిన మపి రాజ్యాపేత మపి వసచారిణ
మపి విశ్వాసహీన మపి విరూపమపి తమేవ వరయామాన-నైరపేక్ష్యస్య
పరం పారం ప్రాప్తం దమయన్త్యా- అనయైవదిశా గురుభక్తే ప్రియశ్చర
భక్తేష్వపి నిరపేక్షైవ సిద్ధిరుత్తమా ఇతి ఖలు దృశ్య తే సర్వత్ర.

శ్లో. సితోపలా యథా నీరే శరధౌ సరితో యథా

వీయతేహి గురౌ భక్తో యథా నారీ మనోహరే.

18

శ్లో. న కాంక్షతి చ న ద్వేష్టి యత్కించ్చిదపి భక్తిమాన్

గురో భిత్తానుసారేణ సర్వావస్థాను మోదతే.

19

శ్లో. గురునేవీ గురుధ్యాయీ గురుమన్త్రజపే రతః

గురోరన్యం న జానాతి గుర్వాత్మా గురుదీక్షితః.

20

వ్యా:—గురుసేవీత్యత్ర ‘సగురుమేవాభిగచ్ఛే’ దితిశ్రవణాత్త
ద్విజ్ఞానార్థం గురుసేవాయాః ఆవశ్యకత్వం నిర్ణీతమ్ గురుభజనకుశలస్య
సర్వాతిశాయిత్వం పరిదర్శితమ్ - శ్రీమద్భాగవతే కుచేలోపాఖ్యానే
భగవద్వచనమ్ ‘నాహమిజ్యా ప్రజాతిభ్యాం తపసోపశమేన వా తుష్ట్యే
యం సర్వభూతాత్మా గురుశుశ్రూషయా యథా’॥ గురుధ్యాయీ
“వీతరాగవిషయం వాచిత్య” మితి పాతంజలయోగ నూత్రమ్ - వీత
రాగస్య కస్యచన మహానుభావస్య సద్గురోశ్చిత్తభావనేన గురుతాదా
త్వం- అర్థాత్ “విమష ఆత్మత్వా”దితి న్యాయేన బ్రహ్మతాదాత్వం
ప్రాప్నోతి - గుర్వాత్మా స్వయం శరీరం గురురేవ ఆత్మా బ్రహ్మ
యస్య సః గుర్వాత్మా - ‘ఆత్మాయతోఽధృతి ర్బుద్ధి స్వభావో బ్రహ్మ
వర్షచ’ ఇత్యమరః గురుబ్రహ్మణో రభేదాత్. శ్రీమద్భాగవతే ‘సవై
సత్కర్మణాం సాక్షాద్విజాతే రిహసమ్భవః ఆద్యోజ్ఞయత్రాశ్రమిణాం
యథాఽహం జ్ఞానదో గురుః’॥ అత్రీవ్యాఖ్యా - ఇహసంసారే యత్ర
సమ్భవః జన్మమాత్రం స పితా తావదాద్యః ప్రథమో గురుః పూజ్యః
కర్మవిద్యాప్రదం గురు మాహ - ద్విజాతే స్సతః పుంస సత్కర్మణాం
యత్రీసమ్భవః ఉపనీయ వేదాభ్యాపక ఇత్యర్థః సద్వితీయో గురుః

యథాహ మిశ్వర స్తథా ప్రథమాదపి పూజ్యఇత్యర్థః బ్రహ్మవిద్యాప్రదం
గురుమాహ - ఆశ్రమిణాం సర్వేషామపి జ్ఞానదో య స్సతు సాక్షా
దహమేవేతి శ్రీధరాచార్యాః. గురుదీక్షితః. గురుణా అస్యదీక్షా
సంజాతా గురుదీక్షితః - శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదప్రోక్త జీవన్ముక్తానంద
లహర్యాం 'ముని ర్న వ్యామోహం భజతి గురుదీక్షాక్షతతమా' ఇతి
వృత్తిపాదితం, గురుదీక్షైవ వ్యామోహవిశ్రమసి.

శ్లో. లేఖినీవ గురో ర్హస్తే భక్త స్తిష్ఠతి సర్వదా
తస్య ఛందాసురోధేన తేనైవ ప్రవిచాల్యతే.

21

వ్యాః—యథా న్యాయాధికారిణో హస్తే వర్తమానా లేఖ
నీ ఆరోపితదోషస్య వధాయ వా మోక్షాయ వా నిశ్చంకం లిఖతి,
తథా గురో ర్హస్తే శిష్యస్తిష్ఠ త్యసంశ్లేష్టంగ మివ. భక్తస్యేచ్ఛాద్వేషా
నవిద్యేతే - గురుణాయథానియుక్తస్తథాకరోతి, సదాగురు ప్రోక్తమను
స్మరన్ తచ్చరణాంతికే తిష్ఠతి - భక్తశూన్యస్థానే వృత్తిరహితః, యథా
సిద్ధః. యదా ప్రచోదనా గుర్వాజ్ఞానూపా శ్చాయతే తదా నిర్దిష్టం
కరోతి - తదస్తే విరమతి పునఃధ్యాయన్నస్తే. ఏవంగుణవిశిష్టః గురు
తాదాత్మ్యాద్గురురేవ. 'ఆచార్యః పూర్వరూప మస్తేవాస్యత్పూర్వ' -
మితీశ్రవణాత్ - సాధవో గురవోభక్తా శిష్యా స్వేషు లయంకృత్యా
గుర్వైక్య మర్థాద్భృహైక్యం ప్రదాస్యన్తి. ఉక్తంచ శ్రీమద్భాగవతే.
“సహ్యమ్మయాని తీర్థాని స దేవా మృచ్ఛిలామయాః | తే పున
స్త్వరుకాలేన దర్శనాదేవ సాధవః” యద్వా “కస్యచిత్ క్వచిదేవ తారా
మైత్రీ” త్యుక్తత్వాత్ దర్శన వేళావిశేషేణ సద్గురుకటాక్షాః పున ని
భక్తమ్.

శ్లో. యోవై దేవ సమ స్వస్య యస్య దేవో భవే త్స్వయమ్
తావద్దత్తు సాన్నిధ్యం బలశాస్త్రీ విధాస్యతః.

22

వ్యాః—స్వస్య దేవసమః గురుః, 'యథాదేవే తథాగురా'వీతి
శ్రీవణాత్. స్వయం స్వశిష్యస్య దేవః. తౌ గురుశిష్యౌ సన్నిధాన

మర్హతః గురుసన్నిధౌ వసన్ భక్తో బల మాహ్నోతి. శిష్యసాన్నిధ్యా త్సద్గురు శ్శాన్తిం లభతే.

శ్లో. ఐక్యాత్మ మిథున స్వేకం తస్యానద్దస్య ఘాతుకా

జనతా స్వేతరా గేహే స్వీయా త్వానందదాయికా.

23

వ్యాః—మిథునం ద్వంద్వమ పైక్యాదేకమేవ. స్వస్యా దితరా జనతా జననమూహా, గేహే స్వేతరాజనతా తయోరానందస్య ఘాతుకా. స్వీయజననమూహో గేహే దంపత్యోరానందాయైవ కల్పతే.

శ్లో. శిష్యైస్సాకం గురు స్వేకో నృప స్వేకో భటైస్సహ

ధీమద్భి ర్భక్తిమద్భిశ్చ ద్వావేతా విహనందతః.

24

వ్యాః—ధీమద్భి ర్భక్తిమద్భి శ్శిష్యైర్భటైః పరివృతః గురు ర్మృదో వా నన్దతి. ధీ రహిత భక్తిః భక్తిరహిత ధీః శిష్యే భటే వా సిష్ఠలాభవతి.

శ్లో. గణైస్సాకం శివ స్వేకః పుత్రైస్సాకం పితా తథా

బహుత్వే పైక్యసంసిద్ధి సాధై క్యాదేవ సర్వతః.

25

వ్యాః—బహుత్వే పైక్యసంసిద్ధిః నను ఏకస్యభావః ఐక్యమ్. తర్హి బహుత్వే పైక్యసంసిద్ధిః కథం స్యాదితిచే నైవమ్. సాధై క్యాద్బహుత్వేపైక్యసంసిద్ధిః-తద్యథా-అన్యోన్య సాహాయ్యేన మహా న్యాసంకుర్వన్తి-ఏకః పుష్పవ్రజో గ్రథయతి అన్య శ్చందనం సజ్జికరోతి అపర స్వామిన స్సాన్నిధ్యం జలమాహరతి షోడశోపచారపరాః పృథ కక్రత్యాని కుర్వన్తోఽపి సర్వేషాం సాధ్యం సాధయితుం యోగ్యం సాధ్య మేకమేవ శివార్చనమ్. సర్వతాకిక పారమార్థిక కృత్యేషు యత్ర యత్ర బహూనాం సాధ్యమేక మేవ భవతి తత్త్రైక్యం ద్రష్టవ్యమ్.

శ్లో. ఐక్యం మిత్రేనానుభూతం యేన తేనానుభూయతే

కథం విశ్వస్పదై క్యం ణో సర్వం వాచాం హి మజ్జనమ్.

26

వ్యా:—యేన మిత్రే ఆప్తే గురౌ ఐక్యం నానుభూతం తేన చతుర్దశభువనాత్మకం విశ్వం సృజతీతి విశ్వసృజ్ తేన విశ్వసృజానహ, కథమైక్య మనుభూయతే యస్య సంతోషోఽస్మాకం సంతోషహేతుః చింతా యస్య సంతాపకరీ స ఏవ నో మిత్రమ్.

ఆర్తారే ముదితే హృష్టా ప్రోషితే మలినాకృశా
మృతే మ్రియేత యా నారీ సా స్త్రీ జ్ఞేయా పతివ్రతా
ఏకస్య భర్తుః ఓదన పాకకరణేనమర్థా సా కథం సహస్ర బ్రాహ్మణ
సమారాధనాయ ప్రయతేత?

శ్లో. ఐక్యానుభూతా వభయం తదభావే మహద్భయమ్

భయభేదౌ యత్ర నస్త స్తద్గురోః పరమం పదమ్.

27

వ్యా:—ద్వితీయా ద్వై భయం భవతీతి శ్రూయతే - స్వస్మాత్సద్గురు రద్వితీయోఽభిన్నశ్చ తస్మాద్గురునన్నిధౌ భయభేదౌ నస్తాః అద్వైతసిద్ధేః ఫల మభయమ్, తదభయం గురుణా సహానుభూయతే ప్రథమతః.

శ్లో. ఐక్యం సత్యం చ సిద్ధి ద్వే లభ్యేతే గురుసన్నిధౌ

యే పఠంతి గురుం త్యక్త్వా వదంతి బ్రహ్మ తే వృథా.

28

వ్యా:—సత్యవ్రతానుష్ఠానస్థానం గురుపద మేవేతి సవిస్తరం ప్రవచ్ఛితమ్ పూర్వమేవ. ఐక్యానుభూతిరపి గురుచరణ ఏవ సాధ్యా భవతి. శ్రీకృష్ణార్జునయౌ రైక్యం వర్ణితం శ్రీమద్భాగవతే. 'శయ్యాసనాటన వికత్తనభోజనేష్వైక్యాద్వయస్యేతి. అత్ర శ్రీధరాచార్యాః శయ్యాదిషు (ఐక్యాత్) అవ్యతిరేకార్థహేతోః. ఐక్యం మానసవ్యాపారాభేదః. యే తు గురుం త్యక్త్వా స్వబుద్ధ్యా వ్యాఖ్యానశతసాహాయ్యేనవా పఠన్తి పృథవచనం కుర్వన్తి తే వృథా బ్రహ్మబ్రహ్మేతి వదన్తి.

శ్లో. గుర్వైక్యం యో నజానాతి బ్రహ్మైక్యంతు నవేత్తి సః

తస్మాత్సర్వప్రియత్వేన గురౌ లీయేత బుద్ధిమాన్.

29

వ్యా:—యః గురుణా ఐక్యం న జానాతి స బ్రహ్మైక్యం న జానాతి,

గురుభజనా న్నాస్తి పరో ధర్మః, బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్త్యై, అధునికా స్తద్రహస్యం నజానన్తి. 'సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ' తథాపి వాసనా త్రయసిహితోజీవో నప్రకాశతే. కేవలశాస్త్రాభ్యాసేన వావదూఢో భవతి అభ్యాసయోగా ద్గురుసన్నిధావేన సాధక స్సిద్ధి మాప్నోతి, సర్వేషా మావరణానా మహంకారావరణం బలిష్ఠమ్. తతోపేక్షయిత్వా యే పతన్తి తే న జానన్తి. అహంకారావిప్లవస్య పూరుష సోపవాసాదికం సర్వం జీవత్వస్య వినాశనే, బ్రహ్మైక్యప్రదానేచ నిష్ఫలం భవతి. న పల్లీకతాడనా ద్భుజిక్లో మ్రియతే. అధ్యాత్మరామాయణేఽపి. 'మద్భక్తివిముఖానాంహి శాస్త్రుగర్భేషు ముహ్యతామ్, న జ్ఞానం నచ మోక్ష సాస్యి త్రేషాం జన్మశతైరపి'

యథా జరాయుబద్ధశిశుం వైద్య ఉపాయశతేన మాతృగర్భ కుమారా ద్భిషిః ప్రాప్యతి యథావా సుఖప్రసవాభావే శస్త్రవిసియోగేన మూఢగర్భచ్ఛేదనం కృత్వా శిశు ర్భూహిష్మాన్యతే తథా సద్గురు రుపాయశతేన అహంకారావరణం భిత్వా శస్త్రేణేవ, జీవస్య బ్రహ్మైక్యానుభూతిం ప్రదాస్యతి.

'విరళాస్తాదృశ ఆచార్యా విరళతరా అస్తేవాసిసః' సర్వప్రయత్నేన యో గురౌ లీయతే న ఏవ ముచ్యతే. బ్రహ్మవిద్యాభ్యాస కానామ్ సిద్ధానామపి వైరళ్యమేవ వర్ణితం. అత్ర లక్ష్మేషు జ్ఞానవాన్ కోఽపి 'యతతామపి సిద్ధానాం, కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వత' ఇశ్యసుసంధేయమ్. సర్వప్రయత్నేన గురౌ లీయేతేత్యత్ర విఘ్న బాహుళ్యం ప్రదర్శితమ్. గురుణా పునః పునః ప్రబోధితోఽపి సాధక స్థిలతి. యథాపస్కారావిప్లవ స్తీక్షణస్యేన అంజనేనవా ప్రకృతిం బలాత్ప్రాప్తిః, సకృదేవ సుష్టుభణతి పురస్కృతావిష్టో భవతి; తథాహంకారావిప్లవః పురుష స్థిలతి. తస్మా త్సిద్ధిపర్యంత ముపదిష్టం సన్తత సాన్నిధ్యం సద్గురోరస్తేవాసిసే దృఢప్రయత్నబలేనైవ గురూపదిష్ట లక్ష్మేస్థిరా భవతి బుద్ధిః. ఉక్తంచ మహాభారతేఽనుగీతాపర్వప్రారంభే.

'యత్తద్భగవతా ప్రోక్తం పురా కేశవ సౌహృదాత్
తత్సర్వం పురుషవ్యాఘ్రే నష్టం మే భ్రష్టచేతసః'

ఇత్యుజ్జనోక్తో భగవాన్స్తవేవం పరుషభాషణైస్తిరశ్చకార (నినింద)
 'నూన మశ్రద్దధానోఽసి దుర్మేధా హ్యసి పాణ్డవ
 నచ శక్యం పునర్వక్తు మశేషేణ ధనంజయ'

యదిపునఃపున ర్భోధయితం భగవతోఽప్యసాధ్యం కి ముతా
 న్యేషాం యది సవ్యసాచినా విస్మృతః కథమన్య సమర్థో భవతి సకృదుప
 దేశేన విజ్ఞాతుమ్?

అతవ వ భగవతా శంకశేన ప్రశ్నోత్తరరత్నమాలాయాం
 'కో గురు రధిగత తత్త్వ శిష్యహితాయోద్యత సుతత' మిత్యుప
 దిష్టమ్. అన్యథా సకృదుపదిష్టాః వ్యవహార బహుళా అశ్రద్దధానాః
 బోధం న ధారయేయుః సతతం శిష్యహితాయ యస్తూద్యత స్సవ వ
 సద్గురు రితి యత్ప్రతిపాదిత మాచార్యై స్తస్యాథోఽవగంతవ్య
 స్సద్భి సిద్ధి మిచ్ఛద్భిః

శ్లో. మాతృణం తత్త్వబోధేన పితృణ ముపసేవయా

గురుభి స్తుల్యయోగేన ఋణా త్తేషాం విముచ్యతే.

30

వాక్యః— పితా జ్ఞానీ 'పుత్రి'ముఖం దృష్ట్వా భవేత్పశ్చాద్భి
 తాపనః' ఇత్యుక్తత్వాత్ వనంగతశ్చేన్నాతుజ్ఞానదాతా సుతవ వ. యద్వా
 సన్న్యాసాశ్రమస్వీకారే మాతురాజ్ఞా ఆవశ్యకీ భవతి. తత్త్వజ్ఞాన పరి
 పూర్ణాహి స్వేచ్ఛయానుజ్ఞాందదాతి. నోచే న్నమకారావిచ్ఛాసతి సుతస్య
 సన్న్యాసశ్రవణమాత్రేణ విలపతి. యావత్ జ్ఞాన మవశ్యంభవతి తురి
 యాశ్రమస్వీకారాజ్ఞాం దాతుం తావద్జ్ఞానం మాత్రే పుత్రేణ దేయ
 మిత్యవగస్తవ్యమ్. కుతఃసన్న్యస్య శ్రవణం కుర్యాత్ : సన్న్యస్తేత్యశ్ర'సర్వా
 త్తనా గురుపరతంత్రో భూత్వా' ఇత్యవ్యవగస్తవ్యమ్ సంప్రదాయ
 ప్రాబల్యాత్ వసిష్ఠ జనకాగస్త్యాదీనాం గృహస్థాశ్రమ ఏవాధికార
 శ్రవణాత్ అర్థాత్ స్వయంజ్ఞానీ భూత్వా మాత్రే జ్ఞాన ముపదిశ్య
 తస్యాం ఋణా ద్విముక్తో భవతి పుత్రః

ఉపసేవయా ఆజ్ఞాకరణేన పితృణవిమోచనం కుర్యాత్
 గురూణాం ఋణం దానేన నమస్కారేణ స్తోత్రేణ సకేనాపి మార్గేణ

మోచయేత్ కింతు తైస్తుల్యయోగేన తైస్తుల్యయోగః తత్సంపాదనేన.
తద్యథా సద్గుర్మాద్రిత్రయరూపః

ఈశ్వరో గురు రాత్మేతి మూర్తిభేదా ద్విభాగినే
వ్యోమ వద్వాప్తదేహాయ దక్షిణామూర్తయేనమః.

ఇతి సురేశ్వరాచార్యః. విదుష ఆత్మత్వాదితీన్యాయేన ఆత్మా
తేనతుల్యయోగ స్వాత్మతాదాత్మ్యమేవ బ్రహ్మైవ సన్ గురోః ఋణం
మోచయేదితి పిండితార్థః.

శ్లో. స్వరూపస్య పిఢానేచ్ఛా జీవతేతి ప్రకీర్తితా

బహిరంతరయో రై క్యం దేవత్వం తద్విదు ర్బుధాః.

31

వ్యాః—స్వరూపస్యేతి - అత్ర స్వశబ్దేన స్వకీయమ్ సర్వమపి
వివక్షితమ్. స్వస్వరూపస్య పిఢానేచ్ఛా జీవతా జీవత్వం ప్రకీర్తితం వర్ణి
తమ్ - మనఃపిఢానం యథా ఉత్తరశ్లోకోక్తిరీత్యా 'స్మితేనాచ్ఛాదితః
కోపః' బలవతాం మధ్యే కోపప్రకటన మకాండమ్ - తస్మాత్తమ్
కోపమ్ మనస్యేవ స్తంభయిత్వా నయజ్ఞః కృతకహాసేన తమాచ్ఛాద
యతి. దశరథస్య ప్రతాపే గీయమానే దేవలోకే అనూయాజనిత
స్వకీయాశ్రూణి బిఙ్గజాః కృతకస్మితేన సమృదాశ్రూణీవ ప్రకటయా
మాస. అహో పిఢానేచ్ఛాస్వరూపస్య దేవతానామపి జీవతా మాపా
దయతి. శరీరపిఢానం యథా శ్యామలగాత్ర స్వకీయకపోహోపరిజనిత
శ్విత్ర మపి మషీలేపనే నాచ్ఛాదయతి. స్త్రీపురుషై స్సర్వై స్వశరీర
మర్మాణి గోప్యస్తే స్వకీయవస్తుగోపనం యథా అంతస్తామ్రస్యాపి వల
యస్యోపరి స్పర్శలేపం కరోతి. అవధూతేషు సిద్ధేషు మృత్యుంజయేఽపి
బహిరంతరయో రై క్యం దృశ్యతే.

శ్లో. స్మితేనాచ్ఛాదితః కోహో మానేనేచ్ఛా నిగూహితా

ఉపచారావృతో ద్వేషో జీవభావే భవే నృణామ్

వ్యాః - ద్వేషః ఉపచారేణ ఆవృతః ఆచ్ఛాదితః భవే సంసారే.

శ్లో. అసత్యే సత్యతా బుద్ధి ర్జీవత్వం సంప్రకీర్తితమ్

సద్బుద్ధి స్సతి విజ్ఞేయా జీవత్వస్య వినాశినీ.

33

వ్యా:—అసత్యే అనిత్యే కాలాంతరబాధ్యమానే పశుపత్ని సుతాలయాదా సతి బ్రహ్మణి సద్బుద్ధిః సత్యతా బుద్ధిః జీవత్వస్య వినాశినీ భవతి 'జీవతా మృ'షేత్స్యక్తత్వాత్ సత్యబోధేన జీవతా నష్టా.

శ్లో. బాలః పృచ్ఛతి నిశ్శంకం యువా పృష్టోఽపి నో వదేత్

వృద్ధి మభ్యేతి వయసా కాపట్యం జీవజీవనమ్.

34

వ్యా:—కాంక్షితం వస్తు దాగ్రహం ఖరూరం కంఠకంవాపి నిశ్శంకం నిర్లజ్జం బాలః పృచ్ఛతి యువా కిం త వేషిత మితి పృష్టోఽపి స్వేచ్ఛాప్రకటనే శక్కుతే స్వయం కామయమానోఽపి స్వయం వాఙ్మరహిత ఇవ దాతృశాం సంశోషార్థం బలాత్కారేణ స్వీకుర్వన్నివ దృశ్య తే కాపట్యం. అసత్యమ్ అతద్వృత్తి తత్ప్రకారప్రకటనమ్. బాలః- నిష్కపటః, కామారయావన వార్ధకేషు కృమేణ వయసా సహ కాపట్యమపి వృద్ధిం ప్రాప్నోతి. జీవస్య జీవనం జీవజీవనం కాపట్య మేవ కపటస్యభావః. గురుదీక్షయా సత్యవ్రతేన చ కాపట్యే ప్రసప్తే సతి జీవనాభావా జీవత్వమపి వినశ్యతి.

శ్లో. సాధనం ధన మీశేచ్ఛా హ్యధ్వద్యు ధ్గురు రిష్యతే

అంతర్యాగ స్తపోజీవః పశు శ్శాంతిః ఫలం విదుః.

35

వ్యా:—తపవీవ ఆత్మయాగః యాగసాధనం సాధనభూతసమస్త వస్తుజాతం తత్సంపాదనసమర్థం ధనం ద్రవ్య మేతత్సర్వ మిశస్వేచ్ఛా భగవత్సంకల్పవ 'ఈశ్వరానుగ్రహ'దేవ-పుంసా మద్వైత వాసనా'ఇతి శ్రవణాత్; అంతర్యాగః ఆత్మయాగః ఆత్మమఖనః "యదశ్నాతి తద్ధవి ర్యత్పిబతి తదస్య సోమపాన" మితిశ్రుతిగీతమ్. అత్ర కనకాంబా కృతజీవయాత్రానిరూపితాంతర్యాగో వర్ణ్యతే గైర్వాణ్యావాణ్యా. 'అంతర్యాగస్య జీవవీవ పశుః భోక్తా హరిః కర్తా హ్యత్మా పావకో జ్ఞానమ్ జ్ఞానాగ్నౌ సంశయ ఏవ సమిద్రూపేణ హూయతే ఆత్మ మఖనః ధర్మపత్నీ మనః విబుధా స్సదస్యాః, విబుధాః పండితా అపి, శ్రీగురుపాదతీర్థపానమేవ సోమపానమ్. అర్థః పరమార్థః ఆత్మత్వప్రి య్యూతసంతర్పణమ్. ఆజ్యం సమరసభావః విష్ణో రనుగ్రహః సాధనం

ధనమపి, నిష్క-పటవృత్తి శృక్తిః. దీక్షాకాలః అహోరాత్రమ్, ఉప
వాసో విషయనిరసనమ్, శ్రీగురురేవ అధ్వర్యుః, మస్త్రాః ప్రాణవః,
అంతరజం శాలా, సమాధి రవభృథః, ముక్తి సిద్ధిః, అంతర్యాగే అధి
కృత స్తత్త్వబుద్ధి సృత్యదయాశౌచయుక్తతాపసవనాన్యః. హే సాధ్వీ
కింబహునా, ఉపాధిరహితస్యైవ మోక్ష సాధ్యోభవతి. ఇతఃపరం ద్వాద
శభి శ్లోకై రేకాంతభావస్య మాహాత్మ్యం నిరూప్యతే - తాలా స్తేనూనం
యే బహిరగ్జే సాధయన్తి సిద్ధ్యై - కించ సభాసు గోష్ఠీనిదేషు వార్తా
వత్రికాసు చ యే ముహుర్ముహూః ప్రకటితాః తవ సిద్ధిమస్త ఇతి ప్రాకృ
తై ర్విశ్వస్యతే. మాహాత్మ్యస్య సాధవ ఏవ నికషోపలాః, య మేకాన్తే సా
ధవః ప్రశంసన్తి నవ వసుహాన్. “నిస్సారా పృథివీ” కలా నీచా మహాత్మ్యం
గతా సభాసు పూజితాః వత్రికాసువర్ణితా, స్తార్యత్రికై స్సమ్మానితాశ్చ-
యేచ న సమ్మాన్యస్తే యే పునస్సమ్మానవిముఖాస్తే అకించనా ఇతి
గణ్యస్తే వ్యావహారికైర్ముగైః. అస్మిన్ గ్రంథే సిద్ధిమస్త ఏకాన్తిన
ఏవేతి సిద్ధాంతితమ్.

శ్లో. ఏకాన్తినో మహాసత్త్వా మునిసింహో గుహాగతాః

గణస్థా హరిణాజాద్యా అల్పసత్త్వా స్తథాపి తే.

36

వ్యాః—మునయశ్చ సింహాశ్చ గుహాగతాః గుహాంగతాః,
గుహాయా ఆగతాః ఏకాన్తినోఽపి మహాసత్త్వా మహాబలోపేతా ఏవ
గుహాగతా మహాసత్త్వా జంతవః - ప్రాచుర్యేణ యే పరిదృశ్యస్తే శునక
సృగాలాద్యాస్తే అల్పసత్త్వాః - గుహాగతా సింహవ్యాఘ్రాదయో
మహాసత్త్వాః —

“సత్త్వం గుణే పితౄచాదౌ ఖలే ద్రవ్యస్వభావయోః

ఆత్మత్వే వ్యవసాయేషు చిత్రేష్వస్త్రీతు జంతుషు” ఇతి మేదిసి.

గుహాంగతా సింహా స్తేషాం మహాసత్త్వం యథా

“స యత్ర స్థేమానం దధు రతిభయభ్రాంతనయనాః

గళద్దానోదేకభ్రమదళికదంబాః కరటినః

లుతన్మక్తాభారే భవతి పరలోకం గతవత్
హారే రద్యద్వారే శివ శివ శివానాం కలకలః”

ఇతి పండితరాజుః. గుహాయా ఆగతా సింహా అరణ్యే సంఘ
రన్తో మృగరాజశబ్దేన వ్యవహీయంతే. హరిణా స్సారంగాః అజా
చాగాః తే గణస్థా అపి బహుసంఖ్యాకా అపి మృగధివశదవీ మధిష్ఠాత
మనమర్థాః మువయ సింహా ఇన మునిపత్నే. మునీనాం సింహాః మునీ
సింహాః మునిశ్రేష్ఠా ఇత్యర్థః “సింహశాద్దూలనాగాద్యాః పుంసి శ్రేష్ఠార్థ
గోచరాః” ఇత్యమర్థః. గుహంగతాః గుహాసు స్థితా ఇత్యర్థః - యథా
గోవిందభగవత్పదాచార్యై రాభ్యసంచారవిముఖైర్గుహాయామేవ
కాలో యాపిత ఇతి ప్రసిద్ధం ఖలు. గుహాయా ఆగతాః గుహంగతాః
యథా శంకరభగవత్పదాచార్యైః గుహాయాం గురునన్నిధౌ
బ్రహ్మతత్త్వం స్వీకృత్య గుహాయా బహి రాగతా అపి మహాసత్త్వాః
మహాబలయుతాః పరమతనిరాసపూర్వకం స్వమతస్థాపన మానేతు
హిమాచలం శ్రీశంకరభగవత్పదాచార్యైః కృత మితి సువిదితం
లోకే. శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కంధే శ్రీకృష్ణగుక్మిణీదేవ్యోః పర
స్పరసర్వోక్తిః భగవాన్ స్వవిషయ మిత్యం నిజగాద సర్మగర్భమ్,

శ్లో. “రాజభ్యో బిభృత స్సుభృ సముదగ్రిం శరణంగతాన్,

బలవద్భిః కృతద్వేషాన్ ప్రియ స్త్యక్తనృపాసనాన్

అస్పృష్టవర్తనాం పుంసా మలోకపద మీయుషామ్

ఆస్థితాః పదవీ సుభృ ప్రియ స్సీదన్తి యోషితః.

నిష్కించనా వయం శశ్వ నిష్కించనజనప్రియాః

ఉదాసీనా వయం నూనం సస్త్రివత్పార్థకాముకాః.

అత్రైలభ్యాస్సహే పూర్ణగేహయో ర్జ్యోతి రక్రియాః

అత్రభగవాన్ సర్వోక్తిభిరపి స్థితప్రజ్ఞస్య నిస్పృహస్య రాజయోగినో
లక్షణ మాహ - రాజభ్యో బిభృతః రాజవార్తా శ్రవణవిముఖాః
మహానుభావా రాజభీతా ఇన దృశ్యంతే, సతు పరమార్థతో
భీతాః సముదగ్రిం శరణంగతా ఇత్యనేన వివిక్తదేశవాసః త్యక్తనృపా
సనా ఇత్యనేన సామధ్యే విద్యమానేఽపి పదవీగౌరవనైరపేక్ష్యాత్

సృపాసనపరిత్యాగః క్రియతే మహానుభావై రితి సూచితమ్. బలవద్భిః
కృతద్వేషా నిత్యత్ర ధర్మవిరోధిభిః బలవద్భిః కృతద్వేషా మహానుభావా
నతు శిష్టై ర్బలవద్భి రిత్యవగంతవ్యమ్, కుత ఇతి చేత్ “యత్ర యోగే”
శ్వరః కృష్ణః, యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః, తత్ర శ్రీ ద్విజయో భూతి”
రిత్యుక్తత్వాత్. అస్పష్టవర్తనా మిత్యత్ర. అవిజ్ఞాతాచారాణా మితి
శ్రీధరాచార్యాః

శ్లో॥ తథా నై సంచరే ద్యోగీ సతాం ధర్మ మదూషయన్

యథాజనా వమన్యేరన్ గచ్ఛేయ రై వ సంగతిమ్”

ఇతి జీవన్ముక్తివివేకః

అజ్ఞానా జ్ఞానా అవమన్యస్తే మహానుభావాః. సాధూనా
మాచారః ప్రాకృతై ర్నవిజ్ఞాయతే, అలోకపథ మీయమామ్ లోకోత్త
రాణా మిత్యర్థః

“వజ్రాదపి కఠోహణి మృదూని కుసుమాదపి

లోకోత్తరాణాం చేతాంసి కోను విజ్ఞాతు మర్హతి”

ఇతి భవభూతిమహాకవిః

నిష్కించనా ఇత్యత్ర దరిద్రా ఇతి సామాన్యపక్షే - సత్పక్షేతు
యేషాం కించన స విద్యతే మమకారవర్జితా ఇతి-నిష్కించనజనప్రియాః
మమకారవర్జితా యే “సర్వం వస్తుభయాన్వితమ్ భవి నృణాం వై రాగ్య
మేవాభయ” మితి భర్తృహర్ష్యక్రీత్యా వైరాగ్యా నిష్కించనా
యే సజ్జనాః తేషాం ప్రియాః నిష్కించన జనప్రియాః - ఉదాసీనాః
ఊర్ధ్వ మాసతే తిష్ఠన్తి త్యుదాసీనాః - ద్వంద్వతీతాః యథారథస్థః
చక్రాణా మూర్ధ్వాధోగమనరూప పరిభ్రామణే నానసంభ్రాంతః
తయో రుప ర్యనుద్విగ్న ఆసీనో రథీ - తథా సంసారే ద్వంద్వజాతస్య
ఉపరి యే తిష్ఠన్తి తే హ్యుదాసీనాః - ‘సత్ప్రపత్కార్థకాముకాః’ ఇతి
వయంతు మోక్షపరినిష్ఠితాః - ఉపాసకానుగ్రహేణ వయ ముపాస్యా
భవామః-భక్తానుగ్రహకామనయా ‘యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం
స్తథైవ భజా మ్యహం’ ఇత్యుక్తరీత్యా గృహస్థాఇవ లోకయాత్రాం

ప్రదర్శయామః, నతు పరమార్థతః “కదాచి త్సంసారి శుక్రిపథవిహారి
క్వచిదహో, మునిర్న వ్యామోహం భజతి గురునీక్షాక్షతతమా” ఇత్యా
చార్యోక్తరాజయోగినో లక్షణమత్రానసంధేయమ్. అల మతివిస్తరేణ.

శ్లో. ఏకాస్తే క్రియతే మన్తో బహిరంగే రణాంగణః

ఏకాస్తే చాంగనాయోగః ప్రచురః కులవర్ధనః.

37

వ్యాః—మస్త్రః రహస్యాలోచనం కేన మార్గేణ వాహిన్యః
ప్రేక్షణీయాః కదావా శత్రుదుర్గో భేదనీయః ఇత్యాది రహస్యాలో
చనాని ఏకాస్తవ క్రియస్తే - అంగనాయోగః గర్భాధాన మేకాస్తే
క్రియతే, కులవర్ధనః పుత్రః నామకరణమయే ప్రచురః ప్రకటో
భవతి సర్వై రాలోక్యతే ఖలు.

శ్లో. గురో స్సపర్యా చైకాస్తే శాస్త్రార్థో రాజసన్నిధౌ

తపస్సంసిద్ధి రేకాస్తే యథేచ్ఛం వర్తతే మునిః.

38

వ్యాః—ఏకాస్తే దూరతరగ్రామే గురుకులే క్రియతే ఆచార్య
సపర్యా, తత్ర సకలవిద్యానిష్ఠాతో భూత్వా రాజసభాయాం శిష్య
శాస్త్రార్థం కరోతి, తత్ర ప్రతివాదబృందదమనం కృత్వా వస్త్రభూష
ణాగ్రహారాదిభిః పూజ్యతే.

శ్లో. శిష్యలోపో గురోః కోపో నిర్గుణస్య చ ధీమతః

యస్మిన్ వై లోపలోప స్స్యాత్ స గుర్వానందవర్ధనః.

39

వ్యాః—శిష్యే అస్తేవాసిని అనత్యాలస్యాశ్రద్ధాదిరూపో గుణ
లోపః-గురోః కోపః పరుషాక్షరప్రయోగతర్జనతాడనాదిరూపః - శిష్యస్య
లోపవప గురౌ కోపరూపతయా పరిణమతే. నను నిర్గుణస్య త్రిగుణ
రహితస్య ధీమతః మనీషిణః కథంకోపప్రసంగః? అపిచ “క్షమాసారాహి
సాధవః” ఇతి స్మర్యతే. గురవ స్సాధవః ఖలు కథం తేషాం గురూణాం
క్షమావిరోధికోపప్రసంగ ఇతిచే నైవమ్ - లోకే రజస్తమసాః పరిణా
మః కోపః గురౌతు కేవలానుగ్రహరూపః; తద్యథా - “గీర్ధి ర్గురూ
ణాం పరమాక్షరాభి స్త్రిరస్కృతా యాన్తి సగా మహత్త్వమ్” ఇతి
జగన్నాథపండితః. శిష్యవిషయే గురోః కోపః ప్రణితస్యవిషయే శస్త్ర

నైద్యస్య దారుణేన కర్మణాతులా మధిరోహతి “ఉభా వప్యశ్రుతగ్రంథా
 వుభావపి జడాత్మకా అచో మోహస్య మాహాత్మ్యమ్. తత్త్రైక శ్శిష్య
 తాంగతః. ఏతచ్ఛ్చైకలక్ష్మ్యభూతస్య ఆభాసమాత్రకస్య గురోః కోపప్రసం
 గో న స్యాత్ - కుత ఇతిచేత్ - గుర్వపసదా శిష్యాన్ స్తుత్యైవ స్వేషు
 గురుత్వం ప్రతిష్ఠాపయన్తి; అన్యథా శిష్యాపసదా గురూః పరిత్య
 జేయుః; కించ సతాంవిషయే “శేషం కోపేన పూరయే” దితి న
 యుజ్యతే; కుత ఇతిచేత్ - తస్యవాక్య స్యాల్పప్రజ్ఞస్య వితండవాదినో
 లక్షణత్వాత్; లోపస్య లోపో లోపాభావః యస్మిన్ న ఏక శిష్యా
 గురో రానన్దవర్ధనః - ఉక్తంచ జీవయాత్రాయాం సద్గురుప్రసావే.

“పాలుపితుక గోవున కగు భంగపాలు

వత్సము కుడువంగ నగు మహోత్సవంబు

పండితుడు ప్రజ కజ్ఞానిభంగి నుండు

విద్య నిజభక్తులకు నిచ్చు వేడ్క బాల.”

అస్యాంధ్రప్రద్యస్యార్థః సైర్వాణ్యా వాణ్యా అనూద్యతే-యథా-
 గోపాలేన దుగ్ధా గౌ స్సీదతి కింతు స్వవత్సేన పీతదుగ్ధా గౌః పరం
 హర్షం ప్రాప్నోతి - ప్రాకృతజనమధ్యే మూఢఇవ చేష్టతే పణ్డితః.
 స్వీయభక్తానాం శ్రీగురుః పరమానుగ్రహతయా పరమోత్సాహేన
 తత్త్వం బోధయతి సోదాహరణం సోపపత్తికమ్. అత్ర కించి ద్యక్తవ్య
 మస్తి. ఆధునికాచార్యాః ‘శిష్యాన్ న శిక్షయేత్ న తాడయేత్ న
 తర్జయేత్, కీడాపరాణాం తేషాం కీడయేవ శనైశ్శనై రుపదేష్టవ్యం
 విజ్ఞానమితి విద్యాశిక్షణశాస్త్రే ప్రతిపాదయన్తి. ప్రాచీనార్యాచీనానాం
 శేషస్తిమిరయోరివ సామానాధికరణ్యం న ఘటతే దృష్టిభేదేన. ఆధు
 నికా భృతకాధ్యాపకాః గురవః. పరమకారుణికాః ప్రోత్సాహకారీ
 త్రయరూపకా అపవర్గద్వారాణి యేషాం ముఖై రాత్మా ఉపదిశతి
 తత్త్వం భక్తేభ్యః తస్మాద్ధస్తమశకాన్తరం విద్యతే ప్రాచీనార్యాచీ
 నయోః.

శ్లో. శార్దూలా భారవాహేచ గర్దభాశ్చైవ గాయనే

పంచాస్యా ద్వారరక్షయం నియుక్తాః కలినా కలౌ.

వ్యా:—శార్దూలసింహాదిశబ్దాః పురుషశ్రేష్ఠవాచకాః “సింహా శార్దూలనాగాద్యాః పుంసి శ్రేష్ఠార్థగోచరా” ఇత్యమరః. పురుషశ్రేష్ఠా విద్వాంసోఽపి స్వచ్ఛందం పరిత్యజ్య విత్తహేతోః భృతకాధ్యక్షన రాజసేవాద్వారపాలనాదినీచకర్మసు నియుక్తాః కలేః ప్రభావేన. ఉక్తంచ “ఖ్యాతః కుట్టికవిస్తు దుర్ధనిగృహద్వారేషు నిద్రాయత” ఇతి.

శ్లో. ఏకాన్తే భక్తసంకాశే వాసుదేవో వసన్నపి

పూర్ణసత్త్వతయా దృష్టో రాజసూయే రణాఙ్గణే.

41

వ్యా:—గోపగోపికాదీనా మక్రూరోద్ధవాదీనాంచ భక్తానాం సమాజే రహసి స్థిత్యాపి శ్రీకృష్ణః పూర్ణసత్త్వతయా సంపూర్ణప్రభావేన లోకే న దృష్టః రాజసూయే శిశుపాలశిరశ్చేదనావసరే కురుక్షేత్రేచ స్వయం విజయరథకుటుంబి తోత్రమాత్రైకహస్తాఽపి పార్థసారథిః.

“సపది సఖివచో నిశమ్య మధ్యే నిజపరయో ర్బలయో రథం ప్రవేశ్య, స్థితవతి పరపైనికాయు రక్షా హృతవతి పార్థసఖా రతి ర్మమాస్తు.” శ్రీమద్భాగవతే భీష్మాచార్యకృత శ్రీకృష్ణస్తుతిః.

శ్లో. పశ్చాద్గత్వా పురోధావన్ వేగ మాప్నోతి లక్ష్మనే

ఏకాన్తే సంయమం కృత్వా, లోకాతీత స్సుధీ ర్భవేత్.

42

వ్యా:—దూరం లిలంఘయిషుః పశ్చాద్గత్వైవ పురో ధావతి వేగలబ్ధ్యై లోకానుభవ ఏవాయం, తథా మునిరపి లోకం పరిత్యజ్య కాననే గుహాయాం వా గురూక్తవిధానేన చిత్తసంయమనం కృత్వైవ సిద్ధిం పాప్య సుధీ ర్లోకాతీతో భవతి.

శ్లో. ఏకాన్తే చాత్మతాదాత్మ్యా త్క్రొస్తదర్శీ భవే త్కవిః

జల్పక స్సభవే న్నూనం సర్వలోకావలోకనాత్.

43

వ్యా:—కవిః క్రొస్తదర్శీ పారదృశ్యా భవతి ఆత్మతాదాత్మ్యా దేకాన్తే. సారస్వతాదిమన్త్రోపాసనం కృత్వైవ కుకవి ర్లోకావేక్షణా జల్పకో భవతి గురుమన్త్రోపాసన మేకాన్తవ క్రియతే.

శ్లో. శుక్లం శోణిత మేకాస్తే సుందరాకృతినన్దనః

భూత్వా గర్భా ద్బహిర్యాతో బహిస్తే వస్తుదూషకే.

44

వ్యా:-ఏకాస్తే కామినీగర్భకుహరే మిళితే శుక్లశోణితే క్రమాత్సుందరాకృతినందనో భూత్వా కాలే దశమే మాసి బహిర్యాతః తే బహిః గర్భా ద్బహి ర్యాతే వస్తుదూషణమాత్రిప్రయోజనే భవతః అర్థా దఫలే శుక్రస్రావే రక్తప్రదరేచ తే బహిరాగత్య నిస్సత్త్వాయ కల్పేతే.

శ్లో. తక్రబిందుయుతం ఊర మేకాస్తే నిశ్చలే ఘటే

దధి భూత్వా మితం కించిత్ విక్రీతంచ గృహేగృహే.

45

వ్యా:-మితం చక్షుకే ర్మానం కృతమ్.

శ్లో. బీజ మేకాస్తసంస్థానా ద్వృక్షో భూత్వా విజృమ్భతే

ద్విజాతీనాం దివారాత్రం ధదచ్చ ఫల మాశ్రయమ్.

46

వ్యా:-ద్విజాతీనాం పక్షిణా మాశ్రయః ఆవాసః.

శ్లో. అరణిం మన్థయేద్యావ ద్వినిర్గచ్ఛే ధృతాశనః

భజే ద్గురుపదం తావ ద్యావ ద్యాతి మనోలయమ్.

47

వ్యా:-యావత్ మనః లయం యాతి వృత్తిరహితం భవతి.

శ్లో. హిత్వాహిత్వాద మథనం శ్రమామైవ న సిద్ధయే

విచ్చిన్నా సఫలా న స్యా ద్గురో ర్యా సదుపాసనా.

48

వ్యా:-సుగమమ్.

శ్లో. ఉపయేమే నలం భై మీ కించిద్జ్ఞం మానవాధిపమ్

సర్వజ్ఞంతు జగన్నాథ మేకాస్తతపసా సతీ.

49

వ్యా:-భైమీ దమయంతీ సర్వజ్ఞం శివమ్.

—♦ ఆత్మమనస్సంయోగో యోగః ♦—

శ్లో. మనసోఽప్యాత్మనా యోగ శ్చాస్త్రే యోగ ఇతిరితః

శాశ్వతో నిశ్చలో హ్యేత్యా క్షణికం చంచలం మనః.

50

వ్యాః—శాశ్వతః ‘అజో నిత్య శ్చాశ్వతోఽయం పురాణ’ ఇతి స్మర్యతే నిశ్చల పుర్వవ్యాపకత్వాత్ చలనం స్థానాంతరగమనమ్ తత్తు చిక్కలాద్యవచ్ఛిన్నానా మేవ సాధ్యం భవతి. తస్మా త్తస్మిన్ చలన ప్రసక్తోఽపి న యుజ్యతే. ‘పూర్ణస్యావాహనం కుత్ర’ ఇతివ ద్యోజనీయమ్ చంచలం మనః ‘చంచలంహి మనః కృష్ణ! ప్రమాధి బలవద్బుధమ్’ ఇతి గీతాను.

శ్లో. సంగచ్ఛేతే కథం త్వేతే తేజశ్చతిమిరయథా

తయో స్తథాపి సంయోగ సాధ్యో భవతి ధీమతాం.

51

వ్యాః—ఏతే ఆత్మమనసీ కథం సంగచ్ఛేతే తయో రాత్మమనసో సాధ్యో భవతి ధీమతామ్ - ధీమతాం ధీరాణా మిత్యర్థః; తస్య ధీరాః పరిజానంతి యోని మితిశ్చరణాత్. సాధ్యో భవతీత్యత్ర సాధ్యశబ్ద బేదచారికః, కుత ఇతిచేత్ ‘ఈశ్వరానుగ్రహోదేవ పునా మద్వైతవాసనా’ ఇత్యుక్తత్వాత్, మోక్షస్య సిద్ధత్వాత్ ద్వేధా సిద్ధః సాధ్యమివ సిద్ధం భాతి. సకలకార్యకారణకలాపోఽపి విజంబనార్థః, పరమార్థతస్తు పరమేశ్వరస్య నిర్లేతుకజాయమానకరుణాకటాక్షానుసారేణ బుద్ధిః పరమార్థప్రవణా భవతి. ఉక్తం శ్రీమద్భాగవతే ద్వితీయస్కంధే నవమాధ్యాయే

‘మనీషి తానుభావోఽయం మమలోకానులోకనమ్-

యదుపశ్యోత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః

బ్రహ్మన్ శ్రేయః పరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః’

అత్ర శ్రీధరాః పరిశ్రామః సాధనప్రియాసః శ్రేయస్సిద్ధ్యర్థం పరిశ్రామః మద్దర్శనమేవావధి ర్యస్య, అతః అధికఫలం నాస్తీత్యర్థః. మమలోకస్యావలోకనం యత్తత్ నచేదం మయైవ తపోబలేన ప్రిప్స

మితి స్వాతంత్ర్యం మన్యస్వ. తత్ప్రవృత్తైరసి మత్కృతత్వా దిత్యాహ
రహసి. తపతపేతి యద్వచ ఉపశ్రుత్య పరమం తప శ్చకర్ణ కృతవాససి.

శ్లో. ఖండంతు లీయతే తోయే కఠినంవై ద్రవే యథా
లీయతేహి తథా చి త్తం చంచలం పరమాత్మని. 52

వ్యా:— ఖండం శర్కరాఖండం సితోపలా.

శ్లో. ఆత్మా కిం చలతా మేతి యు క్తశ్చ మనసా సహ
సూర్య శ్చంద్రమసా యు క్తః కిం కుహ్వ మజ్జితో భవేత్. 53

శ్లో. కింతిందు స్తేజ ఆప్నోతి నూనం భాస్కరయోగతః
కిమర్ద్రిదారు గాఢాగ్నో దహ్యతే నాల్పవీర్యతః. 54

శ్లో. అల్పసత్త్వే-ధికే లీనో నూనం సత్త్వధికో భవేత్
ఆత్మలీనం మన స్తద్వ దనల్పం వీర్య మశ్నుతే, 55

శ్లో. గృహిణీ మన ఉద్దిష్టా గృహీ హ్యేత్యా ప్రకీ ర్తితః
ఇంద్రియాణి శరీరంచ సంతాన ఇతి కథ్యతే. 56

శ్లో. యద్గృహే న్వైరిణీ భార్యా మూఢో భ ర్తా సుతా శ్శతాః
నష్టం తద్యత్ర సర్వేషా మైక్యం త ద్వర్ధతే ధురివమ్. 57

శ్లో. లతా భూరుహ మాలమ్బ్య శోభాం ధత్తే దదాతి వై
భూమావేవ స్థితా సాతు పశుపాదహతా భవేత్. 58

శ్లో. నూన మానన్ద మాధత్తే హ్యేత్యాలమ్బా మనోలతా
సా త్వధఃప్రసరా కామక్రోధాదిపశుభి ర్హతా. 59

శ్లో. అజ్ఞేన రహితం శూన్యం శూన్యం భవతివై ధురివమ్
అజ్ఞేన సహితం శూన్యం పూర్ణమేవ భవిష్యతి. 60

శ్లో. అజ్ఞ ఆత్మా మన శూన్యం తయో రైక్యం బలావహమ్
తన్నిస్సత్త్వం భవే న్నూన మాత్మనా రహితం మనః. 61

శ్లో. జలాధారంతు వక్రత్వం తరగ్గేషు మహోదధౌ
ఆత్మాధారాణ్ద్రియాణి మానసం కాయ ఏవథా. 62

శ్లో. లీలయాస్తు తరజ్జాణా మాధార స్ఫులిలయథా

ఆత్మాదారా తథాలీలా శరీరేంద్రియచేతసామ్.

63

వ్యా:—ఉచ్చాయ ఆకృతి పురోగమన భంగ పశ్చాద్గమన
ఫేన శీకరాపర్తాదీనాం సకలానా మాధారో జలమేవ; క్షీణాయాం
సద్యాం తరంగాణాం లీలాపి నా స్తి; శరీరం దేహః తస్యాకృతిః చేష్టాః
ఇంద్రియాణి దశ - పంచ కర్మేంద్రియాణి - యథా వాక్పాణి పాయు
పాదోపస్థాని, పంచజ్ఞానేంద్రియాణి-యథా త్వక్చక్షుశ్రోత్రజిహ్వఘ్రా
ణాని, చేతః ఉభయాత్మకం మనః, శరీరేంద్రియచేతసామ్ కర్మణా మప్యా
ధార ఆత్మైవే త్యవగస్తవ్యమ్, కుత ఇతిచేత్ - జీవరూపేణ శరీరే విద్య
మాన ఆత్మా యదా శరీరం త్యజతి, తదా శరీరమేవ నశ్యతి, మానసేంద్రి
యాణ్యపి శరీరేణ సార్థం నశ్యన్తి; తస్మా చ్చరీరేంద్రియచేతసాం
లీలాయా ఆధార ఆత్మా.

శ్లో. సంయోగ స్త్వాత్మమనసో ర్యోగో హ్యనందదాయకః

వియోగస్తు తయో ర్నానం భవబాధాం విధాన్యతి.

64

వ్యా:—ఆత్మమనస్సంయోగో యోగః - స చానందదాయకః -
తయోర్వియోగ ఏవ భవబాధాం సంసారక్లేశం కల్పయతి.

శ్లో. ఆత్మమానసయో రైక్యం సాధ్యం తస్మా త్పదా బుధైః

ఆనందస్య పరంపారం తస్మిన్నేవ ప్రతిష్ఠితమ్

65

వ్యా:—ఆనందస్య పరం పారం సీమా పరమానంద ఇతి
భావః; తస్మిన్ యోగే ప్రతిష్ఠితం స్థాపితం పరమేష్ఠినా, తస్మా దనేన
హేతునా బుధైః సారాసారవివేచనచతురై రాత్మమనసో రైక్యం
సాధ్యం సాధితం యోగ్యం భవతి, తేషామేన శక్యం భవతి, నేతరేషాం.
వివేకశూన్యానాం భోగపరాణాం తాత్కాలిక సుఖలేశాభాస లాల
సానాం యోగాధికారో నా స్తీతి.

శ్లో. చిత్రాన్నం పాయసం వేతి జ్ఞధారైః న దృశ్యతే

యత్కించి దృశ్యతే ప్రిత్యా తదాశాన్త్యై వివేకినా.

66

వ్యా:—‘క్షుభాతురాణాం న రుచి ర్న పాక, ఇత్యుక్తత్వాత్,

శచ్చాన్వై యత్కించిదపి భక్త్యతే, సాధకంప్రతి శ్రీమచ్ఛంకర భగ
వత్పదానా ముక్తిః 'క్షుద్వాన్యధిశ్చ చికిత్స్యతాం ప్రతిదినం భిక్షాపథం
భుజ్యతామ్, స్వాద్వన్నం సతు యాచ్యతాం, విధివశాత్ప్రాప్తేన సంత
స్యతా' మితి సోపానపంచకే.

శ్లో. స్వర్ణం కామయమానేన కేయూరకటకాదికమ్

యత్కించి ద్ధృహ్యతే నూనం కిరీటం న నిరీక్ష్యతే.

67

వ్యాః—స్వర్ణం కామయమానేన వణిజా క్రేయా న్యాభరణాని
సర్వాణి స్వర్ణమితి సమబుద్ధ్యా గృహ్యంతే. పార్థివస్య కిరీటమితి, శ్రోత్రి
యస్య కుండలమితి, బాలికాయాః కట్టశ్శత్రుపర్ణ మితి సహి భేదః
కల్ప్యతే. తేన చిన్తితహేమనంచయార్థం సర్వాణి సంగృహ్యంతే.
కింపున స్తులనాసౌకర్యార్థం ముద్గరప్రహరై స్సర్వం నామరూపవజ్జితైక
రాశీమాత్రం క్రియతే, సర్వం నికషోపలే సంఘ్న్యతే, వహ్నా
పరిక్ష్యతే, శుద్ధం స్వర్ణం గృహ్యతే.

శ్లో. ఆత్మేచ్ఛుః కురుతే సర్వ మాత్మార్థం యోగ మాశ్రయః

రాగద్వేషా పరిత్యజ్య లక్ష్యసిద్ధి మనుస్మరః.

68

వ్యాః—ఆత్మేచ్ఛు రాత్మసాక్షాత్కారం కామయమాన
ఇశ్వరః. ఆచారై రపి సోపానపంచకే 'ఆత్మేచ్ఛా వ్యవసీయతాం
నిజగృహ త్పూర్ణం వినిర్గమ్యతామ్' ఇతి నిజగృహ త్పూర్ణం వినిర్గ
మ్యతా మిత్యత్ర సన్న్యాస స్సూచితః. పృత్యక్షసన్న్యాసా
భావేపి రాగ ద్వేషపరిత్యాగరూపకాత్మసన్న్యాసో విధీయతే, సర్వ
మాత్మార్థం కురుతే, తద్యథా-యద్యదాత్మప్రాప్తకం తత్సర్వం కరోతి
తద్విరుద్ధం జహతి యోగ మాశ్రయః యోగస్యాత్మప్రాప్తకత్వాత్ -
అత్యోపాయ స్సూచితః- జాలాభావే యథా మీనగ్రీహణం న
ఘటతే, యోగసాధన మస్తరేణాత్మలాభ శ్చ నస్యాత్; లక్ష్యసిద్ధి మను
స్మరన్ శ్రీమద్భాగవతే నప్రమస్కంధే పంచదశతమోధ్యాయే 'ఆహు
శ్చరీరం రథ మిద్రియాణి, హయా నభీషూ న్మన ఇంద్రియేశమ్, వర్తమా
మాతాధిపశాంచ సూతమ్, సత్త్వం బృహద్బంధుర మిశస్సప్తమ్,

అక్షం దశప్రాణ మధర్మధర్మా చక్రేభిమానం రథినంచ జీవమ్,
ధనుర్హితస్య ప్రణవం పఠంతి శరంతు జీవం పరమేవ లక్ష్మ్యమ్.'

—♦ కః కర్తా? ♦—

శ్లో. కవేః పృథక్త్వం పాత్రేభ్యో వదన్త్యేకే కవేః కళా
ప్రతిపాత్రం స్థితే త్యేకే సర్వం కవి రితీతరే.

69

వ్యాః—కవేరితి-కవి రస్యః పాత్ర మస్యదితి యథాదేవోఽన్యో
జీవ శ్చాస్య ఇతివత్, పాత్రేపాత్రే ప్రతిపాత్రం

శ్లో. కవిః పాత్రముఖేనైవ నూనం వదతి నాటకే
సర్వాణ్యపిచ పాత్రాణి కవే స్సాన్వితే వసన్తిహి.

70

వ్యాః—నాటకేతు కవేః పాత్రమేవ ముఖమ్, కవే ర్వివక్షా
పాత్రముఖేనైవ సఫలీక్రియతే, గత్యన్తరాభావాత్; 'కాళిదాస గ్రథిత
వస్తునా నవేన నాటకే' నేతి సూత్రభారముఖేనైవ ఖలు ఆత్మవృత్తాంతః
ప్రకటికృతః, కాళిదాసమహాకవిना; కవే స్సాన్వితే వసన్తితి యథా
శ్రీమన్నారాయణ స్తోదరకుహరే సర్వమపి చరాచరం విశ్వం నివి
ప్తమ్ సత్ సర్గే ప్రకటిక్రియతే, తథాకవే స్సాన్వితేఽపి.

శ్లో. సర్వమేవ కవి ర్ధత్తే హ్యదుష్కంతవిదూషకమ్

కాళిదాసః కవి స్సాన్వితౌ స్మృచ్ఛకుంత శ్చకుంతలా.

71

శ్లో. తాదాత్మ్యమేవ వశ్యన్తి జ్ఞానినః కవిపాత్రయోః

సర్వం కవిమయం కావ్యం నాన్యత్ వశ్యన్తి సూరయః.

72

శ్లో. తద్వ ద్బ్రహ్మమయం సర్వం హస్త్యశ్వాజావిజంతుకమ్

అదిగ్రహ్యశ్వపదం తద్వ త్పణితా స్సముపాసతే.

73

వ్యాః—తద్వదితి-హస్తిసో గజా అవయవే జంతవః, నానా
జంతుగ్రహణ ముపలక్షణార్థమ్, స్థావరజంగమాత్మకం సకలం విశ్వం
బ్రహ్మమయ మేవేతి నిశ్చయః తస్మా త్సకలం తద్వత్, తచ్ఛబ్దో
బ్రహ్మవాచకః, బ్రహ్మవత్ సముపాసతే నేవస్తేసంభావయస్తే పణితా
యథా గీతాయాం 'విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,

శుని చైవ శ్వపాకేచ పణ్ణితా స్సమదర్శినః' అతఏవ 'మహద్భ్యో నమః
క్షుల్ల కేభ్యో నమ' ఇతిశ్రూయతే క్షుల్లకేభ్యః సీచేభ్యః- 'కర్మా రేభ్యో
నమః కులాలేభ్యో నమ' ఇత్యపిచ పఠిపాదితమ్.

శ్లో. అవ్యక్తే బీజభూతం సత్ సర్వం విశ్వం స్థితం తతః

సర్వేతు బహి రాగత్య నానాకారతయా తతమ్.

74

వ్యాః—సర్గే సృష్టౌ, తతమ్ వ్యాప్తమ్.

శ్లో. నూనం నానాత్మకే లోకే స ఏకో భాతి సర్వతః

తద్రూపం తన్మయం సర్వం తత్త్వదృష్ట్యాఖిలం హి తత్.

75

వ్యాః—నూనమితి- తద్రూపం ఇదమేవ బ్రహ్మణ ఆకారః
ఏతదేవ బ్రహ్మణ స్వరూప మితి శ్రూయతే, తత్త్వదృష్ట్యా దంతిని
దారువికాగే దారు తిరోభవతి, సోఽపి తత్రైవేత్యద్యైత తారానశ్యామ్-
అత్ర తత్త్వదృష్టి ర్వస్తుదృష్టిః. వస్తు దారు; దారుదృష్ట్యా దంతీ తిరో
భవతి, తదైవాత్ర తత్త్వదృష్టి ర్భిహ్మదృష్టి ర్భిహ్మదృష్ట్యా జగ
త్తిరోధత్తే.

శ్లో. సూత్రధారముఖేనైవ స్వవృత్తాంతం కవి ర్యథా

తథాగురుముఖే నాత్మా బూతే తత్త్వం స్వకం స్ఫుటమ్.

76

వ్యాః—సూత్రధారేతి - బ్రాహ్మణాననో బ్రహ్మేతి భాగవతే
వర్ణితమ్. బ్రాహ్మణా గురవః గురుముఖేన స్వయం తత్త్వం ప్రకటి
కరోతి, గురుముఖేనైవ తృప్తి మాప్నోతి.

శ్లో. కవిం శృణ్వన్తి తత్త్వజ్ఞాః పాత్రేణోక్తే సుభాషితే

పశ్యన్తి బ్రహ్మణః కీర్తిదాం బ్రహ్మాండే బ్రహ్మవాదినః.

77

శ్లో. యత్స్వనుష్ఠిత మస్మాభి స్తత్సర్వం బ్రహ్మణా కృతమ్

నాహంతామమతే యుక్తే భక్తానాం బ్రహ్మవాదినామ్.

78

శ్లో. యజమానో నవై సూదో దదచ్ఛాపి పచన్మపి

అధికారీ గృహీ నూనం భృత్యా నో భోక్తృనిర్ణయే.

69

వ్యాః—యజమానఇతి - భోక్తృనిర్ణయే యేషా మన్నం దేయం
యేషా మన్నం న దేయ మితి నిర్ణయే సూదో యజమానో న.

శ్లో. న కస్యాపి నియోక్తాసౌ నకేనాపి నియుజ్యతే
నియోజకనియోజ్యానాం పరమాత్మా నియోజకః.

80

వ్యా:—నకస్యాపి నియోక్తాసౌ పరమాత్మైవ నియోజకః; అత్ర శ్రీవేంకటేశసుప్రభాతోక్త శ్లోకద్వయ మనుసంధేయమ్.

శ్లో. సూర్యేన్దుభామబుధవాక్ష్పతికావ్యసారి
స్వస్థానుకేతుదివిషత్పరిషత్ప్రధానాః
త్వద్దాసదాసపరమావధిదాసదాసాః
శ్రీవేంకటాచలపతే తవ సుప్రభాతమ్.

శ్లో. ధాటిషు తే విహగరాజమృగాధిరాజ
నాగాధిరాజగజరాజహయాధిరాజాః
స్వస్వాధికారమహిమాదిక మర్థయన్తే
శ్రీవేంకటాచలపతే తవ సుప్రభాతమ్.

—• క స్వధర్మః? కోఽధికారి? —•

శ్లో. యన్మయేదం కృతం చేతి మనుతేఽన్యా న్నదత్వహా
అధికారీ న తత్కార్యే సహజం తన్న తస్యవై.

81

వ్యా:—యో య త్సహజంకరోతి తత్తస్య స్వధర్మ ఇతి కథ్యతే, సపవాధికారిభవతి, తత్కార్యే యో వారంవారం మయేదం కృతంచేతి మనుతే యః పునర్మయేదం కృత మితి సమాజే ప్రకటికరోతి నూనం తేన నానుష్ఠిత స్వధర్మః; సంధ్యావందన మహంకరిష్యామితి కరోమితి మయా కృతమితచ సద్బ్రాహ్మణేన న మన్యతే నైవో ధ్మవ్యతే; అయ మేవాఘోఽల్పీయసా పుష్పదాహరణేన వివిచ్యతే. మూర్తివిసర్జనాఖ్యం కర్మ కాలత్రయేఽపి సస్మర్యతే, నై ప్రకటికీయ తే, సమయేఽనుష్ఠితం భవతి కేవలమ్. యద్యేన సహజమ్ కృతం తత్స్వధర్మ ఇత్యగ్రే ఉచ్యతే.

శ్లో. రాజ్ఞాసాకం గృహీ గచ్ఛం స్తత్తుల్యం చార్థినేఽదదత్
తద్గృహీ వక్తి నో రాజా సహజం తస్య తద్యతః.

81

వ్యాః— సామాన్యకుటుంబియై కార్యవశేన రాజ్ఞానహ విప్రభం సంఘర న్నుపపనపవనవిహారే సమీపగం యాచకం దృష్ట్వా తస్మై యద్రాజ్ఞా దత్తం తత్తుల్యం ద్రవిణం స్వయముపచదదంస్తదేవస్మృత్వా స్మృత్వా బహుశ శ్కోచతి. రాజాతు తస్య ణమేవ తద్విస్మరతి, స్వకృత దానం సస్మరతి, పరేభ్యో నాపి ప్రకటికరోతి, తస్య తత్సహజత్వాత్. అస్మిన్ దానరూపధర్మే నూన మధికృతో రాజా న గృహీ.

శ్లో. సహజం యత్కృతం కర్మ తత్కర్తృ సహి వర్జ్యతే

తత్స్వధర్మణి జ్ఞేయం యద్యేన సహజం కృతమ్.

82

వ్యాః— సహజమితి - యేన యత్సహజ కృతం తత్తస్య స్వధర్మః పతత్రీ గగనే విహరతి, మానవోమహతా ప్రయత్నేన యస్త్రసహాయేన యోగపాటవేన పాదుకాసిద్ధ్యావా విహంగపథం గచ్ఛతి.

శ్లో. స్వేనైవ జ్ఞాయతే నైవ భారస్తు స్వశరీరగః

స్వస్కంధే చాన్యహస్తస్య భారో వై దృశ్యతే కిల.

84

వ్యాః— భారోఽపి స్వశరీరగః స్వేన నజ్ఞాయతే, జంతుర్గ్ల లయైవ చలతి, కింతు స్వేతరేణ స్వస్కంధోపరినిక్షిప్తో హస్తాఽపి భార ఇవ దృశ్యతే, కింబహునా, విరహావస్థాయాం హఃకోఽపి భారాయతే, రతికాలే ఘన ధమ్మిల్ల పయోధరజఘనభారయతా స్వాంకగతా ప్రియతమా లీల యైవ భార్యతే ప్రియేణ, కుతః? విగ్రహో రైకృత్వాత్, 'ఆశాస్మహే విగ్రహయో రభేద, మితి భర్తృహరిః.

'అద్వైతం సుఖదుఃఖయో' రితి దాంపత్యం వర్ణితమ్ భవభూతి మహాకవినా, అన్యోన్యభారక్షమత్వం సహజం భవతి, విశేషేణ భర్తు ర్భారవాహకత్వం కృత్యం భవతి, భీయత, ఇతి భార్యా-అయమనుభవో నకేవలం శారీరకః, మానసికోఽపి; అన్యైస్సహ సంవాస స్సంభాషణం చ భారఇవ దృశ్యతే, మిత్రవిషయే ప్రియా విషయే సహజత్వాత్ సహ వాససల్లాపాదికః భారోన భవతి; కింత్యనిర్వాచ్యానందాయైవ కల్పతే దికాకాలాద్యనవచ్ఛిన్నస్య బ్రహ్మణ ఆనందరసస్య బ్రహ్మచారీ భవతి. అత్ర భవభూతి మహాకవిః, 'కిమపి కిమపి మందం మందమానత్తి యోగా ధవిరళితకపోలం జల్పతో రకగ్రీమేణ, అవిదితగతయామా రాత్రిరేవ

వ్యరంసీత్' ఇయాన్ కాలో యాపిత ఇతి నజ్జతం సీతారామాభ్యాం
సహజ స్తయోద్దాంపత్యయోగః అసహజే కర్మణి లగ్నా యే యే క్షిప్య
ప్రేతే సర్వే స్వభరేతరాచరణేన మ్రియంత ఇత్యవగస్తవ్యమ్.

శ్లో. స్వయం హి కురుతే సర్వం ప్రియేభ్య స్సహజం హి తత్

చోదనాపూర్వకం కించి త్సర్వేభ్యః క్రియతే ఖలు.

85

వ్యా:—స్వయమితి - ప్రియేభ్యః పుత్రమిత్రకళతాదిభ్యః
స్వయమేవ అవహితో భూత్వా కర్తవ్యం కరోతి గృహీ, పరేభ్యో
గృహీ చోదనాపూర్వకం కించిత్కించిత్రోతి.

శ్లో. ఇష్టం యత్కర్మ యన్మైత త్కష్టం తస్మై న తద్భవేత్

కష్టం యత్కర్మ యన్మై యత్, తస్మై నేష్టంహి తద్ధ్రివమ్.

86

వ్యా:—ఇష్టసిద్ధ్యై కష్టాన్యసి లీలయానుభూయంతే యేషామిష్ట
తమా విద్యా భవతి తేషాం సుఖస్సృహ నిద్రావాఙ్మూసి సభవతి, గుర్వీ
ప్రసవవేదనాసి లీల యైవానుభూయంతే; పునఃపున రాకాంక్ష్యతే తస్యం
క్షీణీ, కుతః? పుత్రస్యేష్టతమత్వాత్. భగవద్దర్శనలాలసేన భక్తేన
సప్తశైలాలోహణ మపి లీలయైవ క్రియతే.

శ్లో. స్వధర్మో యస్య యస్తస్మై సామర్థ్యం తత్కృతే విధిః

దదతే యే న శక్తౌ స్స్వర్థర్మస్తేషాం భవేన్ననః.

87

వ్యా:—యస్యయో ధర్మ ఇతి నిర్ణీతస్తత్కృతే ధర్మార్హహ
ణార్థం తస్మై సామర్థ్య మపి విధిరేవ దదాతి. తద్యథా - అనునా కలికా
తేఽప్యధర్మబహుళే సన్త్యేవ కియంత స్సంతః పరధర్మవిముఖా
స్వధర్మనిష్ఠాతా స్వయంతీర్ణాః పరాంస్తారయంతో భగవద్దత్తసామర్థ్యా
గురవః సర్వతంత్రస్వతంత్రా నియోగపర్యనుయోగానర్హా మహాస్తాః.
అత్ర పణ్డితరాజః 'శ్లో॥ పరార్థవ్యాసంగా దుపజహదథ స్వార్థపరతా
మభేదైకత్వం యో వహతి గుణభూతేషు సతతమ్, స్వభావా ద్య స్వాంత
స్సుసృతి లలితోదా త్తమహిమా సమగ్ధో యో నిత్యం స జయతితరాం
శ్లో॥ పి పురుషః'. ధర్మాభాసోఽపి బహుధా ప్రపంచే ప్రపంచితో దృశ్యశ్చే.

అత్ర భాగవతమ్ 'శ్లో॥ విధర్మః పరధర్మశ్చాన్య ప్యాభాస ఉపమా చ్చులః
అధర్మశాఖాః పంచేమే, ధర్మజ్ఞోఽధర్మవ త్యజేత్

శ్లో॥ ధర్మబాధో విధర్మ సన్యత్, పరధర్మోఽన్యచోదితః

ఉపధర్మస్సు పాపంఢో, దంభోవా శబ్దభి చ్చులః,

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే సప్తమస్కంధే పంచవశోఽధ్యాయః.

అత్ర శ్రీధరాచార్యాః-విధర్మః అధర్మవత్సత్వాన్నిషిద్ధవత్ ధర్మ
బుద్ధ్యాపి యస్మిన్ క్రియమాణే స్వధర్మబాధః, అన్యస్య బోధితః
అన్యస్య పరమధర్మః - వేదవిరుద్ధో య స్సః పాపంఢః, ధర్మవదాభాస
మానో య స్సదంభః, లోకం ప్రలోభ్య ధనాపహరణార్థం క్రియమాణో
యస్సోఽపిదంభః; ఛలం ధర్మం వ్యాచక్షే శబ్దభిదితి. సచ ద్వివిధః
'అర్థచ్ఛుల శబ్దచ్ఛుల ఇతి' అర్థచ్ఛులో యథా గాం దద్వా దిత్యుక్తే
మఃప్యన్యాయోద్ధాం; శబ్దచ్ఛులః దశావరాన్ భోజయే దిత్యుక్తే
దశభ్య అవరాన్ న్యూనాన్ ద్విత్రాన్ భోజయే దితి కృత్వా ఛలేన
విత్తశాత్ర్యం కరోతి.

శ్లో॥ అనియోజ్య పరాన్ జ్ఞానీ హ్యశ్రితా నైవ నియోజయేత్

ఉదాసీన స్సదా తిష్ఠే స్మర్కటన్యాయ మాశ్రితః.

88

వ్యాః—అనియోజ్యేతి- అత్ర జ్ఞానీ బ్రహ్మజ్ఞానీ, పరాన్ స్వశిష్యే
తరాన్, న నియోజయతి నశిక్షయతి నశాస్త్ర-మర్కటన్యాయమాశ్రితః;
లోకే ద్వాన్యాయా వర్తేతే, గురుశిష్యప్రతిపాదకా, మార్జారకిశోర
న్యాయః మర్కటకిశోరన్యాయశ్చ; ఆద్యే యథా మార్జార స్వశిశుం
స్వయం ముఖేన గృహీత్వా తత్ర తత్ర నిక్షిప్య ఆహారప్రదానేన పోష
యతి, బాలమూషికాఫలమపి తిస్సే ఉపదిశతి; తథాగురవ శిష్యాన్
లాలనేన శిక్షయన్తి; అత్ర శ్రద్ధధానోగురుః; క్రిడావినోదాదిపరా మందా
ధికారిణః సంసారజంబాలపలలమగ్నా శిష్యాః గురుభి ర్గుడజిహ్వికా
న్యాయేన స్వధర్మే నియుక్తాః- తథ్యథా కామ్యసంపాదనోపాయ సూచ
నేన, 'జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత్' ఇతివత్. ద్వితీయే మర్కట
కిశోరన్యాయే వృక్షాద్వృక్ష. ముడ్డియమానో మర్కట శ్శాఖామృగ

స్వశిశు మనిరీత్యైవోత్పతతి; మర్కటకిశోరస్తు బాల్యా జ్ఞాతినహజచాప
ల్యాచ్చేతస్తతఃపరిభ్రమన్నసి మాత్మబద్ధదృష్టిర్నాత్నాత్త్రదర మాశ్శిష్య
తయాసాకం విహజ్గపథేన స్వయమపి గచ్ఛతి. అనయైవ దిశా స్వయం
విహజ్గపథసంచారి గురు ర్మహాధీరో నిరాలమ్యః శిష్యాన్ సాధన
చతుష్టయసంపన్నాః ఉత్తమాధికారిణ స్సాన్స్వచారేణ మానేన శిక్ష
యతి; అత్ర గురు రుదాసీన శిష్య శ్రద్ధాభక్తియుక్తో ముముక్షుః గురు
మార్గగవేషీ విహజ్గపథేన గురుణాసాకం స్వయమపి సంచరన్ సిద్ధో
భవతి; అత్రీతు ద్వితీయో మర్కటకిశోరన్యాయో వివక్షితః.

శ్లో. శిక్షయ న్నాతురం శిష్య మంతరజ్గదృశా సదా

తస్మయ స్తత్త్వ వి త్తిష్టే, తం ధీరం కవయో విదుః,

89

వ్యాః—తత్త్వవిధీరః, అంతరజ్గదృశా ఆవర్తచక్షుస్స న్నాత్మాస
మాత్మ న్యవలోకయం స్తిష్ఠతినదా; ఏవంగుణవిశిష్టస్య మహానుభావస్య
దృష్టి ర్భూషా రాగచ్ఛతి చే త్రదాహ్యశ్రితో నికటవర్తీ శిష్య శిష్యితో 2
నుగృహీతో భవేత్ - ఆశ్రితానా మేవ రక్షణం శిక్షణం చ గురుణా
మేవ విహితం, పారమార్థికానాం రాజ్ఞాం ధర్మాధికారిణాం చైవ
ధర్మో నయుజ్యతే, కుతఃకథితే - తేషా మాశ్రితానాశ్రితా స్సర్వే
రక్షణీయా శిక్షణీయా స్త్రివర్గే స్థాపనీయాశ్చ.

—♦ శేషశైలాధిరోహణమ్. ♦—

శ్లో. అవస్థా యా చ కృత్యాద్యా శేషశైలాధిరోహణే

ఆద్యాదౌ దృశ్యతే సర్వా శ్రిమశ్వాసకరీ పరా.

90

అత్ర అవస్థా యా చేత్యారభ్య చతుర్థి శ్లోకై ర్బాలాజీతి
తిరుపతిక్షేత్రీ ఇతి ప్రసిద్ధ వేంకటేశ్వరనిలయస స్తైల స్యారోహణం
వర్ణితం- కృత్యాద్యా అవస్థా - ప్రబంధనిర్మాణే గృహాదినిర్మాణే యా
అవస్థా దృశ్యతే శేషశైలాధిరోహణే తస్మిన్ వేంకటేశసుప్రభాతే.

శ్రీశేషశైల గరుడాచల వేంకటాద్రి

నారాయణాద్రి వృషభాద్రి వృషాద్రిముఖ్యాం

ఆఖ్యాం త్వదీయవసతే రనిశం వదన్తి
శ్రీ వేంకటాచలపతే తవ సుప్రభాతమ్.

శ్లో. దృఢవ్రతాశ్చ యే ధీరా, గోవిందస్మరణే రతాః
వదేవదేఽధిరోహన్తి తద్విష్ణోః పరమం వదమ్.

91

శ్లో. చరమే పరమానంద శ్చాదౌ దుఃఖమ్ మహోత్కటమ్
సద్గురో ర్భజనం శేషశైలారోహణవద్ధ్రివమ్.

92

వ్యాః—అత్ర గురుకులశ్రేణో వర్ణితః, ఆదౌ మహోత్కట మతి
శయితం దుఃఖమపి అంతే జ్ఞానానందప్రదం సద్గురో ర్భజనం. తథా ఆరో
హణసమయే దుఃఖద మపి గోవిందదర్శన సమయే పరమానంద ప్రద
మితి వర్ణితమ్.

శ్రీ వేంకటేశ్వర దర్శనానందోవర్ణిత స్సుప్రభాతే

శ్లో. త్వద్గోపురాగ్రిశిఖరాణి నిరీక్షమాణాః
స్వర్ణాపవర్ణపదవీం పరమాం శ్రీయన్తః
మర్త్యా మరువ్యభువనే మతిమాశ్రయన్తే
శేషాద్రిశేఖరవిభో తవ సుప్రభాతమ్.

శ్లో. సోపానానాం క్రమేణైవ గచ్ఛన్ పాప్రప్సోతి తత్పదమ్
ప్రయాస మాత్ర మేతద్వై ఫలకాంక్షప్రధావనమ్.

93

వ్యాః—ఆశ్రమా దాశ్రమం గచ్ఛే దితిన్యాయేన యో బ్రహ్మ
చర్యాద్యాశ్రమచతుష్టయం క్రమేణ పాప్రప్సోతి స స ఫలతి - పరం
సుఖ మనుభవతి; యస్తు పునః ఫలకాంక్షయా సోపానా న్యవమత్తో
త్పతతి స పతత్యేవ, ఆశ్రమకృమో యథా 'చైశవేఽభ్యస్తవిద్యానాం
యశావనే విషయైషిణామ్, వార్ధకే మునివృత్తీనాం యోగేనాంతే తను
త్యజామ్' అనేన శ్లోకేన మహాకవిః కాళిదాసో రఘూణా మన్వయ
వర్ణనవ్యాజే నోపదిదేశాశ్రమచతుష్టయధర్మాన్ సంగ్రహేణ.

—♦ సదాచార స్వచ్ఛందవర్తనంచ ♦—

శ్లో. అమృచ్చన్ సాధయత్యాశు కామం కామం చిక్కితమ్
ఆప్తోక్తకరణే సూనం హేతుం పృచ్ఛతి మూఢధీః.

94

వ్యా:— మూఢధీః చిక్కిరితం కామం కామ్యకర్మ, కామపురు
షార్థాంగభూతకర్మ, యత్ తక్కు మిచ్ఛతి, తత్కామం కామం ప్రకా
మం నితరాం సాధయత్వేన, అపృచ్ఛన్ కిం- స్వేచ్ఛం సాధయితుం
గానపానస్త్రిణప్రసంగే స్వాస్తా న పృచ్ఛన్నేవ ప్రవర్తతే -
మూఢ్యే పేయావా నవేతి వేశ్యవాటికాయాం నటవిటగాయక గణికా
గోష్ఠ్యాం వత్తప్యంవా నవేతి నకమపి పృచ్ఛశి - స్వచ్ఛందేనైవ షర
మోత్సుకతయా వర్తతే మూఢః; ఆప్తా గురవః శాస్త్రవిద సాస్వర్యకా
లికతత్త్వవేత్తారః - ఖేలనపరస్య శిశో రక్షరపరిచయస్సా నభోజనకేశ
సంస్కారాదిషు ప్రవృత్తి స్సహజా నప్రభవతి - తథాపి గురవో బలా
త్కారేణ తంతత్తత్కర్మసు ప్రవర్తయన్తి ఖలు; యువాపి సంధ్యావస్తన
సమిదాథానాదికర్మసు సాధుసేవనదేవతాదర్శనాదిషు బ్రహ్మచర్య
ప్రాణాయామాదినియమేషు సహజం న ప్రవర్తతే, హేతుం పృచ్ఛతి-
'అహరహ సంధ్యా ముపాసీత' 'సత్యం వద' 'ధర్మం చర' ఇత్యా
దీనాం వేదవిహితత్వాత్ తేష్వనశ్యం ప్రవర్తితవ్య మితి సాధూనా
మాశయః; ఆప్తోక్తి ముల్లంఘ్య వేదశాస్త్రవిధి మమమత్స్య యస్తద
వలమ్బనే హేతుం పృచ్ఛతి స సాధుభి ర్బహిష్కార్యః, నాస్తికో వేద
నిష్ఠకః లోకేఽపి,

సేనాన్యేవ విజానాతి పదాతి ర్వేత్తి న క్వచిత్
స్థితిం గతించ సేనాయా స్తస్యాజ్ఞా వై ప్రవర్తతే.

నకేవల మేతత్సేనాయామేవ - వ్యవహారేఽపి సత్యపి కారణే
సమయవిశేషేషు రాజాజ్ఞా స్వబలేనైవ ప్రవర్తతే, హేతు ర్న ప్రకటి
క్రియతే; కింతు రాజధర్మాధికారిభి రాప్తైః ధర్మిరీత్యుభి ర్భవితవ్యం
నోచేత్ రాగాదివశాత్ షరం దూషయన్త సాస్వధికార మిహ
ముత్యాపి పతితా భవేయః.

శ్లో. ఆరాత్ఫలప్రదం నూనం హితం తద్వత్ప్రియం జనః

యథేష్టం కల్పయత్యర్థం ఖేటం కృత్వా ప్రియాం కథామ్.

వ్యా:— హితం జ్వరితస్య కషాయసేవనమ్, ప్రియం తస్యైవ

చిత్రాన్నాదిగురుపదార్థభక్షణంశీతలజలస్నానపురోవాతాదిసేవనాదికం;
 అన్యత్ర హితం సత్యశౌచాదిధర్మానుష్ఠానం, ప్రియం సయమరహి
 తాహారవిహారసేవనం ద్యూతాభేటాదివ్యసనరూపం. ఆరాత్ఫలప్రదత్వ
 ముభయోరపి నిశ్చితమేవ-జనః సర్వజంతుసాధారణ జనసమాత్రివిశిష్టః-
 ప్రాకృతః-సతు కృతబుద్ధిః-మూఢః అవిమృశ్యకారీ-ఆరాధ్యురసమీపయో
 రిత్యమరసింహస్య మతం స్వమతానుసారేణ సమర్థయతి తద్యథా-హిత
 మారాత్ఫలప్రద మిత్యత్రి దూరఐతి కృత్వా హి తస్యదూరఫలకత్వాత్
 తత్పరిత్యజతి, ప్రియమారాత్ఫలప్రదమిత్యత్రి ప్రియస్య ఫలం సమీప
 ఐతికృత్వా ప్రియేషు సక్తో భవతి. అత్ర జనః సకేవలం మూఢః ప్రమ
 దనశీలజంతుః ధృతరాష్ట్రీన తస్యపక్షే మోహవిప్లస్సన్ ఇదం కృత్య
 మిదమకృత్యమితి నజానాతి. ఏషంగుణవిశేషణవిశిష్టస్స న్నారాచ్ఛబ్దస్య
 యథేష్ట మర్థం కల్పయతి. ఫలధర్మ మాశ్రిత్య - ఫలధర్మస్వరూపం
 వర్ణితం 'స్వధర్మో యస్యేతి-సప్తశీతితమశ్లోకవ్యాఖ్యానే-భేటం కృత్వేతి
 కిం? 'భేటః కఫే గ్రామభేదే చర్మణ్యస్త్ర్యర్వతి త్రిమ-అత్రభేటః చర్మకృత
 మండలాకృత్యాయుధవిశేషః-ఖడ్గాఘాతీ వారణార్థంయోధా ధారయన్తి.
 అత్రగురూపదిష్టసూక్తయవేవ ఖడ్గప్రహారాః-మలినజీవన్మసురబుద్ధినా
 శాయప్రియుక్తఖడ్గప్రహారా ఏతే - తేషా మప్రియత్వాత్-తద్యూప
 ఖడ్గప్రహారవారణార్థం ప్రియాం కథాం భేటంకరోతి గురూన్ ప్రీతి
 ప్రియకథాకథనేన గురుభోధాన్ వారయతి మూఢ ఇతి విండితార్థః.
 ప్రియాం కథా మిత్యత్రి యా కథా స్వస్య ప్రియా భవతి ధర్మానను
 స్థానవిషయే తా మేవోదాహరతి. ప్రాణాయామపరో హ్యేకోన్మత్తో
 ఽభూత్, సత్యవాదీ వ్యవహారే విసప్తః, ఆచారపరో దరిద్రోఽభూత్
 విద్వా న్లబ్ధిస్థితిః, తస్మా న్మయా ప్రాణాయామాదియోగసాధనజాతం
 వా సత్యశౌచాదినుగుణజాల మపివా శాస్త్రాభ్యాసోవానాద్రీయతే ఇతి
 మూఢాః ప్రీతిపాదయన్తి. ప్రియకథాబలేన ప్రియకథాభేటంతరితః
 పృష్ఠాంతరితకమతఐవ గురుశిక్షారూపప్రహారాన్ పరిహరతి. కింతు స్వచ్ఛ
 న్దానుసారప్రవర్తనే మూఢః సకేనాపి వార్యతే - అనర్థశ్రవణమాత్రేణ
 న సరో జహాతి ప్రియం-యా కాచన విధిహతా యత్రీ కుతూపి గర్భ

వేదనయాపన్నా ఇతి గృహమేధినః ప్రజానంప త్త్యర్థం న యతస్తే కిం?
 అబలా అపి ప్రసూతివేదనాపదభయో ద్భర్తృనాం పరిహరన్తి కిం?
 శ్లో. హితం దూరతరం కృత్వా ప్రియమేవ చిక్షన్వతి

ధృతరాష్ట్రో యథా పూర్వం చోదితోఽపి ముహుర్ముహూః. 96

వ్యాః—హితమితి - భీష్మద్రోణకృపవిదురాదిభి సంతతం బోధి
 తోఽపి తేషాం హిణోపదేశ మనాదృశ్య ధృతరాష్ట్ర సుతస్య ప్రియ
 మేవాకరో త్పాండవానా మహితాచరణేన. మూఢాలపి దై వహితా
 చరణే చోదితాలపి ప్రియమేవ కర్తు మిచ్ఛన్తి.

శ్లో. శ్రీకృష్ణార్జునయో స్సత్తా మామ్మికేయేన జానతా
 ప్రియం ప్రియసుతస్యార్థే సథాయాంవై తథాకృతమ్. 97

వ్యాః—జాన తేతి కిం - శిశుపాలవధావసరే శ్రీకృష్ణస్య చోత్తర
 గోగ్రహణావసరే పార్థస్య ప్రణాపః ప్రకటికృతః తథాకృత మితి పతి
 ప్రతాయా స్నుషాయా మానభంగః గ్రామపంచకమపి పాండవేభ్యో
 నాంగీకృత మంధన్వపతినా, తస్య సుతస్య ప్రియచిక్షీర్షా వంశనాశాయైవ
 పర్యవసితా. అహో ప్రియకరణే జీవానా మభినివేశః- పురస్థితోఽపి
 భగవతోఽపి మాహాత్మ్యం నగణయతి. లబ్ధప్రీతిష్ఠస్య జగ దేకవీరస్య
 పార్థస్య శౌర్యమపి విస్మరతి. అకార్యశత మపి కరోతి. విశ్వరూపదర్శి
 ధృతరాష్ట్రోఽపి విహితహితాచరణే పరాఙ్ముఖో భూత్వా సుతస్యార్థే
 ప్రియమే వాకరోత్.

శ్లో. హితం హిత్యా ప్రియంకృత్వా విజ్ఞోఽపీహ విపద్యతే
 శిష్టబోధ మతిక్రమ్య భగ్నిష్టో భవతి లోలుపః. 98

వ్యాః—విజ్ఞోఽపి విద్వా నపి-ఇహేతి కిం! ఐహికభోగేషు అత్ర
 'విద్వానపి కామయతే యతతే సతతం పుత్రమిత్రకళతాదిషు
 నిర్వేదం నైతి కామకామితి శ్రీరామ స్వరాజోక్త మనుసంధేయమ్.
 లోలుపః శ్రుప్తపత్యార్థకాముకః మోహవిప్లః శిష్టబోధ మితి సుదే
 ప్తాయా బోధం కీచకః, విభీషణాదీనాం బోధం రావణః అవమత్య ఆప
 ద్గతాః ఖలు.

శ్లో. కైతవేన హృతా కాంతా విజయేన విజానతా

కృష్ణానుయాయినా తద్వ న్మానవేషు నయుజ్యతే.

99

వ్యా:—కృష్ణానుయాయినేతి కిం? శ్రీకృష్ణో గురు ర్భవితవ్యా భిజ్ఞః పరమాత్మా భీప్రచోదకః సూక్ష్మధర్మవేత్తా యద్యపి కైతవం పరిహార్యం 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజేత్సుక్త రీత్యా గుర్వనుయాయినః గుర్వనుసరణమేవ పరో ధర్మః తాటకాయా వధేసి గురోః ప్రచోదనా శ్రీరామచంద్రస్య స్త్రీసభో నిషిద్ధోఽపి విధి రభూత్. అనయైవ దిశా భార్గవరామస్య మాతృవధః. 'న దేవ కార్యం మనుష్యేషు'

శ్లో. తథా గోగ్రహణే కృత్వా మోహవిష్టో రణేఽర్జునః

అనన్యగతిక స్తా వద్వే బహుష్వేకో ద్వితీయతే.

100

వ్యా:—తథేతి హనూమతా యథాకేనాపి పురా లంకాయాం తథార్జునేన విక్రాంతం గోగ్రహణావసరే న ఏవ కురుక్షేత్రే కార్పణ్యదోషోపహతః కిరీటీ-అహమికా వీరాణా మలంకారః- అనన్యగతికత్వ మేవ ఆత్మపౌరుషప్రకటనావకాశః - అనన్యా ద్రాపదీ సభాయాం- అనన్యగతికో గజేంద్రః. కురుక్షేత్రే బహుష్వేకః సమాజే వీరోఽపి భీరు ర్భవతి - బహవో వయ మస్మాభి స్సర్వై ర్నమ ర్తవ్యం - యథే ప్రవృత్తేనతి కేచన జీవంతి ఖలు మ్రియం త్వితరే. అహం జీవామీతి ప్రాణరక్షణప్రణయినా భటేన సర్వాత్మనా నయుద్ధ్యతే - కింతు మమ కారావిప్లవేతా స్సవ్యసాచి రపి మోహవిష్టో నిర్విర్యోఽభవత్. నఏవ పార్థః హృషీకేశే నోపదిష్టః గతసందేహో విజయోఽభూత్ సార్థకనామా. అనన్యగతికా గౌః వ్యాఘ్రమపి వ్యాపాదయతి, అనన్య సహాయోఽర్జునోఽపి గోగ్రహణకాలే మహారథిత్వం ప్రదర్శితవాక్.

శ్లో. యథేష్టాశీ భవే త్స్వస్థః పథ్యాశీ త్వాతురో భవేత్

న యుజ్యతే దేవకార్యం మనుష్యేషు కదాచన.

101

వ్యా:—స్వస్థస్య గాఢజఠరాశ్నా సర్వం జీర్యతే, ఆతురః రోగీ, తేన పథ్యాపథ్యవివేకః కర్తవ్యః, యథేష్టాశీతి యథేష్ట మశ్నాతి యథేష్టాశీ-అశన మాహారః విహారస్యా పుష్పలక్షణమ్, స్వస్థః స్వస్థిక్ బ్రహ్మణి తిష్ఠతీతి స్వస్థః, బ్రహ్మనిష్ఠః, యథేష్ట మతి యథేష్టం

వర్తతే, “నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కో విధిః కో నిషేధః” స్వస్థస్య విధినిషేధౌ నస్తః-“త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః నిస్త్రైగుణ్యో భవాన్” నేతి స్మర్యతే-స్వచ్ఛందవర్తనం మానవేషు దోషాయైవ ప్రధివతి-మహానుభావేషు సదూష్యతే-కుత ఇతిచేత్-స్వశబ్దో బ్రహ్మవాచీ ఆత్మ తాదాత్మ్యేన యే హ్యిశ్వరసంకల్పం జానంత స్తత్తదనుసారేణ ప్రవర్తంతే-తే నూన మిశ్వరేచ్ఛానిర్వాహకాః - తేషాం సమర్థానాం విషయే స్వచ్ఛవ్వవర్తనం సదోషాయ.

శ్లో. యథేష్టం వర్తతే సిద్ధ స్సాధకో నియమేన వై
సదాభ్యాసా త్సదాచార స్సహజం చరతే మునిః.

102

శ్లో. నదీనాం జలపూర్ణానాం మలం వేగేన నశ్యతి
పల్వలాధిగతం తత్తు జీవనం దూషయ త్యహో.

103

వ్యాః—సదాచారా దితి-“అనంశయం క్షత్రపరిగ్రహక్షమా యదార్య మస్యా మభిలాషి మే మనః, సతాంహి సందేహపదేషు వస్తుషు, ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః.” ఆరాత్ దూరాత్ పాపస్య తిష్ఠన్తి యే తే హ్యార్యాః ఇతి న్యాయాత్, ఆర్యం సుశిక్షితం మనః అభ్యాసవశా త్సదాచారవీవ తిష్ఠతి. ధూమపర్యాకులేక్షణేన మఖినా విస్మయం హవిర్భూతాశనవవ. అస్పష్టవర్తన స్సాధవః తథాపి తే పరిశుద్ధాః - అత్ర ‘యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధి ర్య స్య స లిప్యతే’ “కిం చింత్యం కి మచింత్యం కిం కథనీయం కి మన్యకథనీయం కిం కృత్యం కి మకృత్యం నిఖిల మిదం జానతామ్ విదుమామ్” ఇత్యాద యో-నుసంధేయాః. కాళిదాసే నాపుక్తం ‘దిప్త్యా ధూమాకులిత దృష్టేరపి యజమానస్య పావకవ వాహుతిః పతితా.

శ్లో. తథావై మహతాం దోషః ప్రభావేన ప్రణశ్యతి
స ఏవాల్పే బృహద్భాయా త్తస్మా న్నానసరేత్తు తాన్.

వ్యాః—ప్రాయేణ స్థూలధర్మ ఏవం నిరూప్యతే - శాస్త్రేషు సూక్ష్మధర్మైరివచనీయః - మహద్భి రనుష్ఠితః సద్గురూపానసయో లభ్యః- సతు శాస్త్రగ్రంథేభ్యః-

శ్లో. తథావై మహతాం దోషః ప్రభావేన ప్రణశ్యతి

స ఏవాలేఖ్యహాః భూయా త్తస్మా న్నానుసరేత్తు తాన్, 104

వ్యా:—గరళభక్షణం మరణాయ కల్పతే, కంఠేకాలేన హాలా
హలభక్షణం లీలయా కృతమ్ - శేషం సుగమమ్.

శ్లో. సత్యం శౌచం భయం భక్తిం ధృత్వా గురుషు సన్నిరేత్

మనోవిలయపర్యస్తం పశ్యాత్తత్సహజం భవేత్. 105

వ్యా:—సిద్ధే యాని లక్షణాని తాని సహజాని, సాధకాయ విధీ
యస్తే - అపిచ నాద్వైతం గురుసన్నిధా విత్సృక్తత్వాత్ -నియమాను
సారేణ గురుషు సన్నిరేత్ - మనోవిలయపర్యస్తం జపతపఆదికం సర్వం
విధీయతే, యదా మనో లయం యాతి తదా పూర్వాభ్యస్తం సకలం
సహజం భవతి, సహజతుల్యం భవతీ త్యభిప్రాయః.

శ్లో. ధావన్ యోధ శ్చిర శ్చిన్నోఽస్య అంధావతి వేగవాన్

అమనస్క స్తథా యోగీ సదాచార శ్చర త్యహా. 106

టీ:—శిరశ్చిన్నోఽపి వేగవాన్ యోధః ధావత్యేవ అలం,
పూర్వవేగానురూపం, పశ్యాత్సతతి - తథా అమనస్కోఽపి యోగీ
ప్రాకర్షకక్రూణ్యసంక్లో హ్యచరన్ ప్రార్థవేగే క్షీయమాణే పతతి, శరీర
త్యాగం కరోతి.

శ్లో. తస్మాత్తత్సద్విపర్యస్తం నియమేన గురుం భజేత్

యథేష్టాచరణం మూఢే హ్యనర్థాయ ప్రకల్పతే. 107

వ్యా:—మూఢే - మోహవిప్రే, కృత్యాకృత్యానభిజ్ఞే - శేషం
స్పష్టమ్ - కింశాంతి ర్జపేన ఉత శాంత్యా జపః.

శ్లో. ఉన్మత్తాయ నచోద్వాహ స్స ఏవోన్మాదనాశకః

అభ్యసేత్తరణం నద్యాం, నద్యాం నా వతరేత వై. 108

శ్లో. విద్వాన్ పతతి సమ్యగ్న్యై సమ్యక్పాతా ద్భవేత్తు సః

వృక్ష ద్వీపం భవేన్నూనం బీజా ద్భుక్షం ప్రరోహతి, 109

శ్లో. ఘట స్తిష్ఠే చ్చిలాగరే స భవే ద్ఘటయోగతః

చిత్తం సంయమతే యోగీ యోగీ భవతి సంయమాత్.

110

వ్యా:—యస్య మదనోన్మాద స్తస్య తచ్ఛాన్తి ర్వివాహేన
భవతి - ఉన్మాదనిదానజ్ఞై రాప్తై రుద్వాహః క్రియతే యదా తదా
శామ్య త్కున్మాదః, వృక్షబీజయో ర్జన్యజనకవిచారణే వృథాకాలం
యాన్యత్యేవ- విశ్వాసేన యదా బీజ మారోపితం భవతి తదా
వృక్షః ప్రిరోహత్యేవ- ప్రితిదినం శిలాయాం ఘటే స్థాపితేనతి గర్భో
భవతి, గర్భే ఘట స్తివృత్తి, ప్రిథమదశాయాం ప్రియత్నపూర్వకం ఘటం
స్థాపయేత్ - అనయైవదిశా సర్వం యోజనీయమ్.

శ్లో. ఏతయో ర్ఘటనం కష్టం దుస్సాధం త్వల్పమేధసామ్

శ్రద్ధయా యః కరో త్యేక మన్యం విస్త త్యసంశయమ్.

111

వ్యా. సుగమమ్.

శ్లో. కింవర్ధతే జప శ్చాన్త్యా కిం శాన్తి ర్వర్ధతే జపాత్

దినేదినే జపం కుర్వన్ క్రమా చ్ఛాన్తిం ప్రపన్యతే.

112

వ్యా. సుగమమ్.

శ్లో. కుర్వ న్నేకంతు దైర్యేణ విస్తతేఽన్యంతు బుద్ధిమాన్

ఆయుషః క్షయ మాప్నోతి శజ్కాభిః పాక్రతో జనః.

113

వ్యా. సుగమమ్.

శ్లో. స్వయ మేష్యతి వై సిద్ధి స్సన్మారేణైవ గచ్ఛతః

అలవాలేఽర్పితే సిరే స్వయం పుష్పం ఫలం యథా.

114

వ్యా. సుగమమ్.

రో లం బాష్ట్ర కమ్

పండితరాజు, దంటు సుబ్బావధాని విరచిత భారతీవిలాసాంతర్గతమ్

శ్లో. శ్రీవాణీచరణారవిన్దమధుప శ్చేతోహరాం యుంకృతిమ్

కీటానాం నికటే కరోతి వితరన్ తాదాత్మ్య మీశేచ్ఛయా

తామ్రాజై ననునదయన్ శుక్తిహితం తామ్రామృతాభాస్థితాన్

కేళీలోలవిఘ్నార్థబాలకగణాన్ నిద్రాపయన్ లీలయా.

౧

వ్యా:—రోలమ్బాన్యోక్త్యై వర్ణితో మహానుభావో రాజయోగీ
సద్గురుః ఉత్తమధ్వనిభూయిష్ఠం శ్లేషానుప్రాణిత మిద మప్టకం జగన్నాథ
పణ్డితరాజాన్యోక్తిస్ఫూరకం భవతీతి సహృదయసమ్మతమ్. శ్రీవాణీతి-
మధుపాః యుజ్కారం కుర్వన్తి. సారస్వతోపాసకః శ్రీవాణీచరణార
విన్దమధుపాసేన యోగీ సర్వజ్ఞ స్సర్వసమర్థో భవతి. “యస్యాం దృష్టి
లీయేతే సా సరస్వతీ” ప్రకృతిః మనః సుషుమ్నా స్త్రీ బహునామా సా
ఇత్యుక్తత్వాత్ శ్రీవిద్యోపాసకో బ్రహ్మవిద్యోపాసక సూచితః- తస్య
ఘ్రూంకృతి రుపదేశరూపా కీటానాం నికటే, ఆశ్రితానాం నికటే
కరోతి, తాదాత్మ్యం వితరన్, భగిమరకీటన్యాయేన సద్గురుః భయ
యోగేన లయయోగేనవా శిష్యాయ తాదాత్మ్య మీశ్వరేచ్ఛయా
ప్రదాస్యతి- “ఈశ్వరానుగ్రహదేవ పుంసా మద్వైతవాస నేత్యుక్త
త్వాత్ - కీటం కోడే నిక్షిప్య తస్యాన్తికే ఘ్రంకారం కృత్వా భయ
యోగేన తాదాత్మ్యం భగిమరత్వం ప్రదాస్యతి కీటస్య - నకేవల
మాశ్రితానుగ్రహః మహానుభావా ఆత్మసద్భుతై ర్మిళిత్యా ధర్మ
ప్రచార మపి కుర్వన్తితి సూచితమ్. తామ్రాక్షానితిపాదేన శుక్తి
హితం, భామిపక్షే శ్లేషాపేయం, తామ్రాక్షాన్ కోకిలాన్ కిసలయ
రాగేణ తామ్రాయతానామృతాభాస్థితా ననునదయన్ అను
శుక్తి నాదం కారయన్, అన్యత్ శుక్తిశబ్దేన వేదిః, శాఖాశబ్దేన
శాస్త్రాణి, శాఖాస్థిత తామ్రాక్షిపదేన కవితాశాఖా మారూఢా
నాల్పికాదయ సూచితాః; కేళీలోలేతి - మహానుభావా నకేవలం

శిష్యభక్తగోష్ఠ్యామేవ బాలకై స్సార్థమపి తే కాలవినోదం కుర్వన్తి.
 “కదా బాలైస్సార్థం కరతలజతానై స్సహ రమన్” అథవా బాలక
 గణాన్ అజ్ఞాన్ వివేకహీనాన్ కేవలానుగ్రహేణ నిద్రాపయన్ తేషాం
 నిద్రాతుల్య నిర్వృతిం ప్రదాస్య న్నితిభావః - యథాబాలాః లాలీగాన
 మాధుర్యేణ నిద్రితా భవన్తి తథా గురూణాం బోధరూపసుధామాధు
 ర్యేణ మూఢా అపి నిద్రితాః జాగ్రదనుభూతద్వంద్వజాతం విస్మరన్తః
 సుఖతా ఇతిభావః, భ్రమరనాదమాధుర్యేణ బాలకా నిద్రితాభవన్తి
 భ్రమరపక్షే.

శ్లో. ఓంకారాభ మశేషమన్త్రఫలదం బుద్ధేః ప్రబోధం పరమ్
 యంకారం బుధసమ్మతం శుక్తిహితం యచ్చిత్తవృత్తై ర్గయమ్
 కామం సంస్మదిదుఃఖభారశమనం కళ్యాణసంవర్ధనమ్
 శ్రీవాణీచరణారవిన్దమధుపో గాయ త్యజన్గం ముదా.

వ్యాః—ఓంకారాభ మితి—రోలమ్మకృతఝాకారపవఓంకార
 రూపేణ నిరన్తరభ్రమరనాదేన యోగిజనశ్రోతవ్యోనాహతనాదః
 ప్రణవరూపస్సూచితః, ప్రణవస్తు సకల మన్త్రఫలప్రదః—“తస్యవాచకః
 ప్రణవః” ఇత్యుక్తత్వాత్. ప్రణవస్య వేదసారత్వాత్, ఆత్మనః
 ఆకాశశరీరత్వాత్, శబ్దస్య ఆకాశగుణకత్వాత్ ఓంకారస్య ఆత్మయోగ
 ఫలకత్వాత్. ఓమి త్యాత్మానం యజ్ఞేతే త్యుక్తత్వాత్. బుద్ధేరితి
 నాదోహి నిద్రితాన్ ప్రబోధయతి నాదోపాసనాయాః పరమం
 ప్రయోజనం ప్రబోధః సర్వేషాం చిత్తలయసాధనానాం నాదోపాసన
 మేన ఉత్తమతయా పరిగణితం భగవతా శఙ్కరేణ, భారవాహకాః లోకే
 నాదమాశ్రయన్తి ఖలు, తథా సంసారభారోపి నాదోపాసనకైః
 లీలయా ధార్యతే, గాయన్తం త్రాయత ఇతిగాయత్రీ ఇత్యుక్తత్వాత్
 ‘యథా భ్రమరః తథా యోగిరాట్’ కల్యాణ సంవర్ధనం క్రమేణ
 మోక్షప్రదం ప్రణవం వా గాయత్రీం సానన్త ముపాస్త్వే.

శ్లో. పుల్లామౌజమరన్దబిన్దు రశనం హంసై స్సహాలావనమ్
 తీర్థానాం నికటే సదా నివసనం సూర్యాజ్ఞసంసేవనం
 నాదోపాసన మన్వహం విహరణం కోక్తై శ్చకోరైస్సహ
 ఖో రోలమ్మ తవాఖిలం శుభకరం ధన్య స్త్వదన్యోఽస్తి కః. ౩

వ్యా:—పుల్లామౌజేతి- కోమలం కుసుమ మబాధయన్ ప్రతి
 కుసుమం బిన్దుమాత్రపరిగ్రహం కరోతి రోలమ్మ; యోగిపక్షే వివృతద్వారే
 మహానుభావో భిక్షా మటతి, అసంచయబుద్ధ్యా కబళమాత్రం స్వీక
 రోతి, గృహస్థా నబాధయన్. హంసై రితి. అన్యత్ర పరమహంసపరివాజ
 కాచార్యై స్సహోక్తిప్రత్యుక్తి యోగీ లభతే. హంసై స్సహ తీర్థేషు
 తటాకాదిషు సంవాసః గణాదితీర్థరాజిషు యోగినో నివసన్తి. సూర్యాజ్ఞ
 సంసేవనమ్- భృమరపక్షే దివా కమలేషు రాత్రౌ కుముదేషు మకరన్ద
 మాస్వాదయన్ సూర్యచంద్రసంసేవనం కరోతి భృమరః అజ్జశ్చంద్రః -
 యోగిపక్షే సూర్యాజ్ఞశబ్దాభ్యా మిడాపిఙ్గళే సూచితే. శేషం సుగమమ్.

శ్లో. అభ్యస్తాఖిలవేదకాత్త్రనిచయా ఆజన్మశుద్ధా ద్విజాః
 నిత్యోపాసితసత్యశౌచకరుణా నిర్లిప్తచిత్తాస్తు యే
 శ్వద్వప్రత్యే రనువర్తనేన మునయో జీవన్తి తే నిర్భయాః
 ఖో రోలమ్మకదమ్మః సత్కవివరై ర్మాన్య స్త్వదన్యోఽస్తి కః. ౪

వ్యా:—అభ్యస్తాఖిలేతి - ఏవంగుణవిశిష్టా మునయో యోగినో
 నిర్భయాః జీవన్తి. కేన? త్వద్వప్రత్యే రనువర్తనేన. భ్రమరస్య వృత్తిః మధు
 కరవృత్తిః-మధుకరవృత్తిస్తు వర్ణి తాపూర్వశ్లోకవ్యాఖ్యానాం; యద్వా
 త్వద్వప్రత్యే రనువర్తనేతి భవచ్ఛిలానుసరణేన యోగినోఽపి సద్వప్రత్య
 భవన్తి, కిముతాన్యేషామ్.

శ్లో. పజ్జే జన్మ సుధాంశువైర మనీశం మద్యేజడానాం స్థితిః
 ఇత్థంభూతకుశేళయేఽమృతసమం గూఢం విలీనం రసం
 ఖో రోలమ్మః పివేక్తు మస్తి కిమహో లోకే పటు స్త్వాం వినా
 సీరక్షరవివేచనం కిమపికం హంసస్య పుణ్యై ర్యశః. ౫

వ్యా:—పక్షేజన్మేతి - పక్షజన్మ - సుధాంశువైరమ్ అమృత
 కర శ్చస్త్రీ: జడానాం మధ్యే - లడయో రభేద: - జలానాం మధ్యేస్థితిరిత్యే
 తత్సర్వం సుధానుత్పాదనసామగ్రి - సుధావిరోధి సామగ్ర్యాం విద్య
 మానాయామపి కుశేశయే పద్మే సుధాసమం మకరస్థ మస్తీతి కో వేత్తి?
 హే రోలమ్మ భవానేవ సమర్థ: అన్యత్ర జీవస్య పక్షేజన్మ-పాపాత్మా
 పాపసమ్భవ ఇత్యుక్తత్వాత్ - సుధాంశువైరం. కళాప్రపూర్ణా: అమృ
 తకరా: యేషాం కరే సుధా విద్యతే తే గురవ: తై ర్విరోధ: - మూఢా
 స్సాధువిరోధిన:; జడానాం మూర్ఖాణాం మధ్యే స్థితి: సజ్జనసహవాస:
 “జాడ్యం ధియో హరతి సింఛతి వాచి సత్యం” ఇతి భర్తృహరి:
 పాపసమ్భవే సాధుదూరే జడమధ్యస్థితే కాయే-మృతవస్తునోర స్థిత్వం
 యోగినవీవ జానన్తి నాన్యే.

శ్లో. లక్ష్మీమన్దిరనిత్యవాసరసిక స్వత్తోఽస్తి కిం భాగ్యవాన్

సారాసారవివేచనే-తికుశల స్వత్తోఽస్తి కిం తత్త్విక:

ఆనందామృతనిత్యపానకలిత స్వత్తోఽస్తి కిం యోగిరాట్

భో రోలమ్మ: తవావలమ్మన మహో నూనం భవే త్తారకం. ౭

వ్యా:—లక్ష్మీమన్దిరేతి - లక్ష్మీమన్దిరనిత్యవాసరసిక: భగ్నిమర
 పక్షే ‘లక్ష్మీ: పద్మాలయా పద్మా’ ఇత్యుక్తత్వాత్, కమలాధివాస:
 అసారం పుష్పజాతం పరిత్యజ్య ఆనందామృతపానం మధుపానమ్, అన్యత్ర
 యోగిపక్షే సహస్రారికమలే వాస:, భాగ్యవాన్ షడ్భిర్భాగ్యవాన్-ఆన
 న్దామృతేతి-యచ్ఛస్త్రీశ్వేతధారా విగళిత మమృతం... ఇత్యుక్తత్వాత్.
 యోగబలే నా న్తర మమృతం పిబన్తి. సంగళితీతిబగళేత్వాదినా అమృత
 పానం మన్తబ్రీజోచ్చారణేనాపి లభతే, ‘పిబ రే రామరస’ మిత్యాది
 రత్రానుసంధేయ:; తవావలమ్మనం తారకం భవతి, సిద్ధాననరం తారకం.
 “తీర్ణా స్వయం భీమ భవార్ణవం జనా నహేతునాన్యానపి తాంయన్త:”
 ఇత్యాచార్యోక్తి: - తారకం భవతారకమ్ - త్వం ప్రవనతరణయో
 రితి ధాతు:.

శ్లో. దూరం ముఞ్చసి చమృకం తు విరసం భోగం వినా వాసనాం
 దూరం ముఞ్చసి కేతకీం సరజసం స్నేహంవినా బాంధవం
 దూరం ముఞ్చసి కింశుకం కి మరుణం రాగం వినా రజ్జసం
 భో రోలమ్ము! భవద్వివేకగరిమా త్వాలమ్మనం యోగినాం. ౭

వ్యా:—అనుభవరహితా వాసనాభవబాధాం విధాన్యతి, విరసం చమృకం దూరం ముఞ్చసి, స్నేహః స్నిగ్ధభావః మైత్రీ తద్విరహిత కేవలబాంధవమ్ బద్ధాయైవ కల్పత ఇతి; రజోబహుళాం మకరందరహితాం కేతకీ మపి ముఞ్చసి, రాగంవినా రజ్జస మితి అనురాగరహిత రజ్జసం వాచారజ్జసం వ్యర్థమితి; పేమరసోరాగః తద్విరహిత కేవలరక్తవర్ణం కింశుకం పరిహరసి; సదసద్వివేచనేన సత్సజ్జవ క్రియతే భవతా రోలమ్మేన.

శ్లో. కామస్యాపి భవత్కృపావిరహితం కాష్ఠం భవే త్కార్ముకం
 దుష్కన్తోఽపి భవత్కృపావిరహితః కిం పాప్నుయా ద్వల్లభాం
 ఆచార్యోఽపి తవోపమావిరహిత స్తత్త్వం కథం నిర్దిశేత్
 భో రోలమ్ము! తవావలమ్మనవిధౌ సర్వేఽపి బద్ధదరాః. ౮

వ్యా:—కామస్యేతి- అశయ స్త్రిక్షుధన్వినో జ్యోతిలోకవిజయ కార్ముకమపి జ్యోవిరహితం కాష్ఠం భవతి; దుష్కన్తోఽపీత్యుత్ర శకు స్తలా సన్ధానం సూచితం- భ్రమరబాధావర్ణనం “చలాపాజ్జ” మితి శాకు స్తల కథావిధాన మత్రానుసంధేయమ్- ఆచార్యః అద్వైతబోధక శ్రీశఙ్కరాచార్యః అనృతజడదుఃఖాత్మకో జీవః సచ్చిదానందస్వరూపో భవతి; కథ మిత్యుక్తే “భ్రమరకీటన్యాయ ఏవోదాహరణమ్” రోలమ్మస్తు కీటాన్ భ్రమరాన్ కరోతి, గురవః జడానాం బ్రహ్మైక్యం ప్రదాన్యన్తి; తస్మాత్ శ్రీశఙ్కరభగవత్పాదోక్త జీవన్ముక్తలక్షణం సర్వధా రోలమ్మే హ్యుపసన్న మితి సూచితమ్, రోలమ్బుష్టకేన కవినా.

శుకాష్టకమ్

శ్లో. అలఙ్కర్యన్ వాణీకరకిసలయం జ్ఞాననిలయమ్

కలం శుశూఘ్రాణా మల మమలత త్వం ప్రకటయన్

ఫలం జిజ్ఞాసూనాం స్వయ ముపదిశన్ వక్త్రగళితమ్

శుకోఽయం కోఽయం ధో శుకశివ పరో భాతి హరితః,

వ్యా:- అలఙ్కర్యన్నితి- శ్రీశారదాదేవ్యాః లీలాశుకః తస్యాః పాణిపల్లవమ్ జ్ఞాననిలయమ్ - విజ్ఞానస్య నసతిః పుస్తకపాణిర్వాణీతి ప్రసిద్ధత్వాత్ ఏవంభూతవాణీకరకమల మలఙ్కర్యన్ భూషయన్ శుశ్రూషూణాం శ్రోతుకామానామ్ “వరివస్యాతు శుశ్రూషా” ఇత్యుక్తత్వాత్ భక్తానామ్ పూజకానా మితిచ; కేవలత త్వం సంశయ రహితబ్రహ్మజ్ఞానమ్ అలం సిద్ధివర్జ్యస్తమ్ - పూర్ణం - కలం - మనోహరం యథాతథా ప్రకటయన్ బోధయన్ జిజ్ఞాసూనాం - జ్ఞాతుకామానామ్ ఫలం పరమప్రయోజనసూపం, యద్వామ్నాక్షరూపం వక్త్రగళితం కణ్ఠోక్త్యా వాచా భాషిత మిద మిథమితి శాస్త్రబాతం పఠిత్వా సన్నిహితానాం పణ్ణీతానాం ముదే స్వయ ముపదిశన్ గురు ర్భూత్వా దర్శయన్ ఫలసాకాంశభిజ్ఞాః ఇదం ఫల మిదంఫల మితివా న భక్షణం కుర్వన్తి తేషా ముపయోగాయ ఇదమేవ ఫల మితి శుక స్తం వక్త్రగళితం కరోతి శ్రీమద్భాగవతేఽపి “నిగమకల్పతరో ర్గళితం ఫలం, శుకముఖా దమృతద్రవసంయుతమ్” ఇతివచన మత్రానుసంధేయమ్.

అయం హరితః హరితవర్ణ శుకః కః? అయం భోః కిం శుకః? అథవా వైయాసిక శుకః? ఉత పరః! ఇత్యాది; ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారః; వేఙ్కటేశ్వరస్వామివివాహసమయే శుకమహర్షిః హరితదర్శనమయ కఙ్కురం ధృత్వా దాత్యం కృతవా నితి కథా అత్రానుసంధేయూ; అతః శుకమహర్షే ర్హరిత త్వం; హరితవర్ణపక్షే ‘అనచిచే’త్యనేన తకారస్య ద్విత్వ మూహ్యమ్.

శ్లో. విహజ్జ స్తే మార్గో హరిపదవిహారై కఫలదః

గృహం తే మాకన్త భివపదవినోదై కళరణమ్

వహన్తే తే వాచో గురుభజనధీరాశ్చ శిరసా

త్వహన్తం త్యక్త్వాహం శుకః తవపదం నౌమి సతతమ్.

వ్యా.— హేశుక! తే మార్గః విహజ్జః విహజ్జమార్గః విహజ్జశబ్దేన విహజ్జమార్గో గృహ్యతే “అర్హఅద్యచ్” ఇత్యనేనాచినిష్పన్నమ్. అన్యత్ర విహజ్జమార్గగామీ యోగీ హరిపదం ఆకాశః తస్మిన్ విహారః విహారణమేవ ఏకం ముఖ్యం ఫలం దదాతి; హేశుక! తే గృహం మాకన్తః చూతవృక్షః అన్యత్ర మాయాకన్తః శ్రీవిద్యాస్థానమ్, శివపదవినోదై కళరణం సర్వమజ్గళానాం నివాసః-ఆమృతపర్ణాని సమస్తపుణ్యకృత్యేష్వలక్ష్మీయానాధనాని ఖలు. అన్యత్ర ఏకామృతాధన్య ఆమృతవాస సూచితః, తస్య నటరాజస్య పదవిన్యాసవినోదస్థానమ్. ఆశ్రమేషు ఋషి పుత్రాణా ముపరి శాఖోపరి శుకా గిరన్తి - అన్యత్ర గురుభజనధీరా వై యాసికస్య శుకస్య వచనాని శిరసా వహన్తి ప్రమాణీకుర్వన్తి.

శ్లో. విమోహితీనా మధరసుధయా జీవనం తే నిశాన్తే

పూతే చూతే ద్విజవరగణై ర్భోజనం తే వనాన్తే

హృద్యం పద్యం భణసి తరుణీలాలితః కేలికుణ్డే

భోగీ యోగీ త్వమసి శుకః శుక్రిత్యన్తవాగ్గోలజిహ్వః.

వ్యా.— విమోహితీనా మధరసుధయా మధరదశనం కరోతి శుకః కరధృతః గృహే వనే కోకిలాది ద్విజగణై స్సాకం ఫలాహారః; అన్యత్ర బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠేషు హ, శుక్రిత్యన్త వాగ్గోలజిహ్వః, సామ గాయన్తి శుకా అపీతి ప్రిసిద్ధిః. అస్మిన్ పద్యే గృహస్థాలపి యే బ్రాహ్మణిష్ఠా స్తే సూచితాః.

శ్లో. విహాయాన్తర్వాణీన్ విపినమపి వాణీపరిసరం

మహామోహేనాహో విశసి సహసా వజ్జరవరమ్

వహన్ వీటికృత్యం కరఘటితచేటివ సతతమ్

గృహస్థో నూనం భో శృకః భణనియ త్త్వం పరముదే.

వ్యా:- అస్మిన్ పద్యే యోగభ్రష్ట స్సూచితః. అస్తర్వాణీస్సు పక్షితః 'స్వత ప్రేచ్ఛస్య మునే ర్నియోగపర్యనుయోగానర్హత్వాత్' ఇతిన్యాయ ముల్లజ్ఞ్య పక్షారే నేవారూపే ప్రవిశ్య తత్రచేటివ నీచ కృత్యేషు నియుక్తః పరేహం ముదే సర్వదా యతతే స్వకీయపరమార్థం పరిత్యజ్య - శుకపక్షే వీటికృత్యం తేఖాహరణం పుష్పాహరణం చాస్తఃపురేషు ప్రసిద్ధమేవ.

శ్లో. స్వీయం ధర్మం సృజనమపి సన్త్యజ్య మార్గం స్వకీయం

హేయం శబ్దం జరరభృతయే భాషసే శ్రోత్రోపేయమ్

ధ్యేయం జ్ఞేయం పరిహరసి సమూఢచేతా స్వకార్యం

నాయం పథా శృకః హరిపదం తారకం నేవనీయమ్.

వ్యా:- భ్రష్టస్య స్వధర్మపరిత్యాగః భక్తగోష్ఠీత్యాగః ధర్మ మార్గత్యాగః స్మేచ్ఛాదిభాషాపరిగ్రహః ఉదరపోషణార్థం చాటూర్ణ రచనం చ సూచితమ్. తస్య మూఢచేతసః ధ్యానజ్ఞానకర్మాణి లుప్యంతి ఏతాద్భుతస్య తారకం హరిపదమేవ - "త్రాప్తవనతరణయో" రితి ధాతుః; హరిపదస్వరస్యం పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్.

శ్లో. కేకీకోకః కోకిల శ్చతకోఽయం

ఖేలన్ కూజన్ నైవ జానాత్తి వక్త్రమ్

యేఽమి హంసా మానసేఽలం చరన్తో

హస్తాఽన్యై స్సమ్భాషితుం నోత్సహన్తే.

వ్యా:- ఏతే కేకీకోకాదయః తాన్డవగానపటవః, హంసస్సు భాషణపటవః, పరమహంసా స్సమ్భాషణపటవః - తే అన్యైః అల్పసన్తైః

పామరజనైస్సార్థం భాషితుం నోత్సహస్తే; మునయః పరమహంసాః
స్వాశ్రితేభ్యః తత్త్వ ముపదిశన్తి, ఇతరవిషయేతు మాన మాశ్రయస్తే.

శ్లో. కాకా మూకాః పటుకటురుతైః పూరయన్త్యన్తరాశం
అన్యే వన్యా మృగఘగణా స్త్రాసయన్త్యల్పసత్త్వాన్
వాగ్మీ త్వం ఖో ద్విజవరః గిరం లాకికిం భాషసేచేత్
బోధ్ధా క స్సాస్యి చ్చుకః ఖలకలిగ్రస్త నానాజనానామ్.

వ్యాః—పరపిణ్డలోలుపాః పణ్డతమ్మన్యాః అధర్మప్రచారకాః కాకా
దిభి స్సూచితాః శిష్టం స్పష్టమ్. ద్విజవరశబ్దేన వాక్పటు రాబ్రహ్మణ
స్సూచితః, లాకికిం గిరం అర్థసమ్పాదనసమర్థం స్థైర్యభాషాదికమ్.

శ్లో. స్థిత్యా సౌధే రజతరచితే పక్షరే హేమదణ్డే
ఏకాక్షీణాం కరకిసలయై ర్దాలితః స్వాదు భుక్త్వా
త్యక్త్వా సర్వం మనసి కలయన్ బన్ధ మిత్యజ్ఞాసా ఖే
కీరస్యామిన్! విహరసి విభో నాదయన్ పాదపాశిమ్.

వ్యాః—పశ్చాత్తాపేన శుద్ధ్యతీతిన్యాయేన యోగభ్రష్టోఽపి
పునః సంసారపజ్జరం బన్ధమితి భోగజాతం సర్వం సుషర్ణ నిగళ మితి జ్ఞాత్వా
“నిజగ్రహ త్సార్థం వినిర్గమ్యతా” మితిన్యాయేన సంసారపజ్జరం విహ
యాత్మయోగేన విభు ర్భుత్వా శుకమహర్షి నత్ సర్వవ్యాపీ భవతీతి
సూచితః.

ధేనుపంచకమ్

శ్లో. త్రయత్రింశత్కోటిత్రిదశనిలయం తావకవపుః

త్వదజ్ఞోత్థం సర్వం సకలదురితౌఘప్రళమనమ్

త్వదాధారా సర్వా హుతవహసపర్యాచ యజతాం

ద్విజైస్సాకీం ధేనోః తవ భవతి పూజా ప్రతిదినమ్.

వ్యాః— హే ధేనో! తవ వపుః శరీరం నిలయం శరణం సర్వ దేవతానామ్. ‘గవా మశ్లేషు తిష్ఠన్తి’ త్యుక్తత్వాత్. తవ శరీరా దుద్భూతం సకల మపి మలమూతే అపి సమస్తపాపసముదాయ ప్రణాశనమ్; ప్రాయశ్చిత్తవిషయే పశ్చుగవ్యస్య ప్రాధాన్యం ప్రసిద్ధమ్. హుతవహసపర్యా హోమవిధిః- హోమస్య ధేనో రావశ్యకం. ఈహే ధేను రితి శబ్దేనైవ సూచ్యతే ద్విజైస్సాకమితి, “గోబ్రహ్మణేభ్య శ్శుభ మస్తు నిత్య” మిത്യుక్తత్వాత్, బ్రాహ్మణతుల్యతా గవాం ప్రతిష్ఠితా భవతి. ఇయం ధేను స్తుతిః వ్యతిరేకేణాద్యశ్వః క్షేచ్ఛపరిగ్రహాత్ సముపసృతాం గోబ్రహ్మణయో రవస్థాం సూచయతి.

శ్లో. ఖురోద్ధూతా ధూళీ కులమణిమదాత్తేఽపి నృపతే

ర్వసిష్ఠ స్వత్సత్త్వాత్ కుశికతనయం ముగ్ధ మకరోత్

యథాకామం సర్వం దిశసి సురనాథస్య చ కృతే

ప్రభావం తే ధేనోః ఫణిపతిరలం నాపి ఫణితుమ్.

వ్యాః— ఖురోద్ధూతేతి- నృపతేః దిలీపస్య కులమణిం సుతం తే తవ పదన్యాసోద్ధూత భూరజోఽపి నృపతే స్సంతానప్రదః వసిష్ఠాశ్రమే దిలీపకృతగోసేవాశ్రామసంస్థాయా మహాకవికాళిదాసవర్ణితా. వసిష్ఠః త్వత్సత్త్వాత్ కుశికతనయం విశ్వామిత్రం ముగ్ధం క్రియామూఢం అకరోత్. ‘ముగ్ధ స్సుందర మూఢయోః’ అమరః. సురనాథస్యకృతే ఇంద్రాయ కామధేను ర్భూత్వా సర్వాన్ కామాన్ ప్రదాస్యసి, ఫణిపతిః సహ స్రీవదన శ్చేషోఽపి ఫణితుం నాఽలం నశక్తః. అలంశక్తా వితి ఘేదిసి.

శ్లో. పణం కృత్వా త్వా సద్గురువద మహా పాప్రప జనకః
తరిం కృత్వా త్వాం వై తరతి హి మృతో నారకనదీమ్
పురస్కృత్య త్వాం గౌః పశుపతి రక్షా నృత్యువిజయీ
నమస్కృత్వా త్వాం మే సుకృతపరిపాకో విజయతే.

వ్యా:— పణమితి న వయం బ్రహ్మిష్ఠాః వయంతు గోకామూః
ఇతి యాజ్ఞవల్క్యుమహర్షేః కథాత్మానుసంధేయా, గవాం సహస్రం
పణం కృత్వా యాజ్ఞవల్క్య ద్రుహ్యవిద్యాల్భిం ప్రాప్త జనకః, అమూ
ల్య మపి గురువదం పరమవదం అథ వా సద్గురువాక్యం ధేనునా క్షేతం;
సరకే భవం నారకం-గోవాల మవలమ్భ్య జీవో వై తరణీం తరతీతి లోకే
ప్రసిద్ధమ్. త్వాం వృషభరూపేణాగ్రతః కృత్వా పశుపతి ర్నృత్యుజ్ఞయో
ఽభవ దితి కవే రాభవనా శివ శ్మక్త్యా యుక్త ఇతివత్. మమ సుకృతపరి
పాకః పుణ్యపరిణామః తవ నమస్కారేణ విజయతే సర్వోత్కర్షేణ
వర్తతే.

శ్లో. కలౌ భూదేవా నవ్యుపహతతపస్కాన్ పునరహా
ప్రతిష్ఠాం కర్తుం దాగపగతగుణం దైవతగణమ్
త్వ మేవాలం దేనోః పరమసులభా తావకకృపా
న సేవన్తే యే త్వా ముపలహృదయా స్తే విధిహతాః.

వ్యా:— ఉపహతతపస్కాన్ తపోవిహీనాన్ భూదేవాన్
బ్రాహ్మణాన్-అహా ఇత్యాశ్చర్యే-అసాధ్యకార్యకరణే ప్రతిష్ఠాం కర్తుం
ప్రాచీనపదం పునస్థాపనంకర్తుం అపగతగుణం మాహాత్మ్యరహితం
దైవతగణం విగళితమహిమానం శిలామాత్ర మవశిష్టం; త్వమేవ పునః
ప్రతిష్ఠాపనే సమర్థా ఉపలహృదయాః పాపాణసదృశచిత్తాః విధినా
హతాః వశ్చిత్తాః గోసేవాయా స్తుతిరుక్తా యతః దేవాన్ భూదేవా
నపి ధేనుః పునాతి. ఆజ్యక్షీరాదినా స్నపనం దేవతావిగ్రహాణా మపి
పూతతా మాపాదయతి.

శ్లో. యదృచ్ఛాసంపన్నం హరితత్పణ మన్నం తవ జలం

తృషేదాలం ధేనో సకలధనజాలం వితనుషే

శ్రితేభ్యో మాతా త్వం విధిహతశిశుభ్యః ప్రితిదినమ్

పశుం కృత్వా య స్త్వా ముపహసతి నూనం సతు పశుః.

వ్యాః— స్వయం భిక్షాటనం కృత్వా పశుపతి స్వాశ్రితేభ్యః
యథా త్వమపి ధేనో! శ్రితానాం సకలధనజాలం దిశసి లక్ష్మీకరం సకల
మపి వితనుషే, యదృచ్ఛాసంపన్నం సతు సద్భితమ్-హరితత్పణం సద్యో
ఘాస మన్నం తవ భవతి, తక్షణే వాలం జలం తృషాశాన్త్యై, విధిహత
శిశుభ్యః మాతృప్రీతశిశుభ్యః క్షీరదానేన ప్రతిదినం త్వమేవ మాతా.
ఏవం గుణవిశిష్టాం త్వాం యః పశుబుధ్ధ్యా పరిహాసం కరోతి స ఏవ
నూనం పశుః, గుణగ్రహణశక్త్యభావాత్.

ప్రతి ర్ణ కాః

అ త్మా ను భూ తిః

పండితరాజు దంట్లు సుబ్బావధాని విరచితా

శ్లో. నాన్యంత్ర్యత్తోహ మాకాక్షే ద్రష్టు మన్యం న కామయే
త్వయా తాదాత్మ్యయోగేన నాహ మస్మ్యస్తి కేవలః.

శ్లో. దేహాదివాసనా స్పర్శా రాగ ద్వేషకరాః పరమ్
పశ్యత స్సద్గురో ర్లక్ష్యం నాస్తి మేన్యత్ప్రవర్ధకమ్

శ్లో. అపమాన స్తథామాన శ్చాయ రన్నం యశోఽయశః
సర్వే సిద్ధా న సాధ్యా స్తే బుధః కస్మై విచిన్తయేత్

శ్లో. దుష్టప్రీణాం నికృష్టానాం భ్రష్టానాం భాషణై రలమ్
కవచం బ్రహ్మవిద్యా మే బ్రహ్మత్రం చాయుధం పరమ్.

శ్లో. న మే లోకో న మే దేహో న మే జాయా న బాన్ధవాః
నాహంతామమతే మే స్తః బ్రహ్మైవాస్తి నిరంజనమ్.

శ్లో. న శృణోమి న పశ్యామి నేమే భావా న చాస్మ్యహమ్
సర్వం ఖల్విద మేవాహం బ్రహ్మ త త్కేవలం పరమ్.

శ్లో. గతా వీడాఽఖిలా మేద్య కీడేదం బ్రహ్మణః పరా
న మేమర్హో న మే హర్హో పూర్ణానందఘనో విభుః.

శ్లో. అమృతానందనాథస్య ప్రసాదా ల్లబ్ధచేతనః
వాస్తవం వక్తి యః కోఽపి సచ్చిదానందవిగ్రహః

ధీరస్తుతిః

శ్లో. గురౌ దేవే వేదే భవతి సమభావ స్సుకృతినః
స వై లక్షే ష్యేక స్సకల విదుషాం నాయకమణిః

మహాధీరో వేత్తా శ్రితజనభవామ్నోధితరణిః
సతాం సేవ్య శ్శ్రీమాన్ కలిదనమహాగ్నిప్రశమనః.

మామకీనాః

హరిపదసరసీజం భృజ్జవద్యే భజన్తో
సరసరపతిగోష్ఠీం లోప్తవ ద్యే త్యజన్తః
నిగమగదితమార్గం నిర్భయం యే చరన్తో
మమ భవతు నితాన్తం మామకీనా మహాన్తః.

మోహమాహాత్మ్యమ్

శ్లో. దేవో నాస్తి గురు రాస్తి న పితా న సహోదరః
అహో మోహే లయంయాన్తి సమస్తా శ్శుభసమ్పదః.

శ్లో. అలగ కాలవిలప్తేన చచ్ఛలం జీవితం మనః
బ్రహ్మణ్యాధాయ వై చిత్తం దేహభ్రాన్తిం పరిత్యజేత్.

శ్లో. చిత్తే మోహం సమాధాయ ద్రోహం యః కురుతే సదా
సోఽహంభావే కథం తిష్ఠే దహంభావేన భావితః.

శ్లో. మహామానం సమాశ్రిత్య మహావాక్యానుచిన్తనమ్
మహామోహోపశాన్త్యర్థ మహోరాత్రం కరో మ్యహమ్.

శ్లో. మనసా వచసా నూనం కాయేన చ దివానిశమ్
గురుం హరిం పరం ధ్యాయే ద్వాసనాత్రయవర్జితః.

వశ్యమ్ పారమార్థిక త్యేన వర్ణితమ్. నీమంతినాం ధురి కీర్తనీయా దమ
యస్తీ సతీ సలం వవే-ద్యూతవ్యసనిన మపి రాజ్యాపేత మపి వనచారిణ
మపి విశ్వాసహీన మపి విరూపమపి తమేవ వరయామాన-నై రపేక్ష్యస్య
పరం పారం ప్రాప్తం దమయన్త్యా- అనయేవదితా గురుభక్తే ప్రీత్యై
భక్తేష్వపి నిరపేక్షైవ సిద్ధిరుత్తమా ఇతి ఖిలు దృశ్యతే సర్వత్ర.

శ్లో. సితోపలా యథా నీరే శరధా సరితో యథా

వీయతేహి గురౌ భక్తో యథా నారీ మనోహరే.

18

శ్లో. న కాంక్షతి చ న ద్వేష్టి యత్కించదపి భక్తిమాన్

గురో భీత్తానుసారేణ సర్వావస్థాసు మోదతే.

19

శ్లో. గురుసేవీ గురుభ్యాయా గురుమన్త్రజపే రతః

గురోరన్యం న జానాతి గుర్వాత్మా గురుదీక్షితః.

20

వాఙ్:-గురుసేవీత్యత్ర 'సగురుమేవాభిగచ్ఛే' దితిశ్రీవణాత్త
ద్విజ్ఞానార్థం గురుసేవాయాః ఆవశ్యకత్వం నిర్ణీతమ్ గురుభజనకుశలస్య
సర్వాతిశాయిత్వం ప్రదర్శితమ్ - శ్రీమద్భాగవతే కుచేలోపాఖ్యానే
భగవద్వచనమ్ 'నాహమిజ్యా ప్రజాతిభ్యాం తపసోపశమేన వా తుష్యే
యం సర్వభూతాత్మా గురుశుశ్రూషయా యథా'॥ గురుభ్యాయా
"వీతరాగవిషయం వాచిత్త" మితి పాతంజలయోగ సూత్రమ్ - వీత
రాగస్య కస్యచన మహానుభావస్య సద్గురోశ్చిత్తభావనేన గురుతాదా
త్వం- అథాత్ "విదుష ఆత్మత్వా"దితి న్యాయేన బ్రహ్మతాదాత్వం
ప్రాప్నోతి - గుర్వాత్మా స్వయం శరీరం గురురేవ ఆత్మా బ్రహ్మ
యస్య సః గుర్వాత్మా - 'ఆత్మాయతో ధృతి ర్బుద్ధి స్స్వభావో బ్రహ్మ
వర్షద్రుచ' ఇత్యమరః గురుబ్రహ్మణో రభేదాత్. శ్రీమద్భాగవతే 'సనై
సత్కర్మణాం సాక్షాద్విజాతే రిహసమ్భవః! ఆద్యోజ్ఞయత్రాశ్రమిణాం
యథాఽహం జ్ఞానదో గురుః'॥ అత్రీవాఖ్యా - ఇహసంసారే యత్ర
సమ్భవః జన్మమాత్రం స పితా తావదాద్యః ప్రథమో గురుః పూజ్యః
కర్మవిద్యాప్రదం గురు మాహ - ద్విజాతే సుతః పుంస సుత్కర్మణాం
యత్రీసమ్భవః ఉపనీయ వేదాభ్యాపక ఇత్యర్థః సద్వీతీమో గురుః